

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: českého jazyka a literatury
Studijní program: ZŠ, 2. stupeň
Kombinace: český jazyk - německý jazyk

POHLED DO SVĚTA SLANGŮ
THE VIEW INTO THE WORLD OF SLANGS

Diplomová práce: 2002-FP KČL-014

Autor:
Petr Novotný

Podpis:

Petr Novotný

Adresa:
Hašlerova 2118
407 47, Varnsdorf

Vedoucí práce: Mgr. Václav Lábus

Konzultant:

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
91	16 627	12	11	38	1

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146072437

Ve Varnsdorfu dne: 10.05.2004

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/535 2332

Katedra: ČESKÉHO JAZYKA a LITERATURY

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

Diplomant: Petr NOVOTNÝ

Adresa: Hašlerova 2118, 407 47 Varnsdorf

Obor (kombinace): Český jazyk – německý jazyk

Název DP: Pohled do světa slangů

Název DP v angličtině: The View into World of Slang's

Vedoucí práce: Mgr. Václav Lábus

Konzultant:

Termín odevzdání: 30. dubna 2003

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 30. dubna 2002

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant): *Petr Novotný*

Datum: *10.5.2004*

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Univerzitní knihovna
Voroněžská 1329, Liberec 1
PSC 461 17

V235/04P

KCL/ČJ

*91A.
oh, tel.*

Východiska:

Výzkumné zadání vychází z historického vývoje a současného stavu dvou typů slangů (zlodějská hantýrka, vojenský slang). Bude aplikován vedlejší srovnávací pohled na regionální typ dialektu (hantec atd.).

Předpoklady a metody:

Porovnat podle obecné literatury zdroje, formy a frekvenční rysy zkoumaných limitačních útvarů, pokusit se postihnout eventuální změny slovní zásoby.

Cíle:

Pramenná základna dle zadání, nespecifikovaný výzkum v terénu.

Literatura:

Bredler, F.: Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské). Železný Brod, nakladatelství Ferdinand Krompe 1914.

Hájek, V.: „Hantýrka (tajná řeč) zlodějská ze začátku XIX. století“.
In: Český lid, ročník 15, s. 46-48, Praha 1906.

Hroch, M.: „Dopisy hantýrkou (tajnou řečí „zlodějskou“)“.
In: Český lid, ročník 19, s. 225-227, Praha 1910.

Chloupek, J.: Knížka o češtině. Praha, Odeon 1974.

Juda, K.: Tajná řeč („hantýrka“) zlodějů a šibalů. In: Český lid, ročník 11, str. 139-146, Praha 1902.

Ouředník, P.: Šmírbuch jazyka českého. Praha, Ivo Železný 1992.

Rippl E.: Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch. Reichenberg, Verlag: Gebrüder Stiepel 1925.

Rippl, E.: Die Soldatensprache der deutschen im ehemaligen Tschechoslowakischen Heer. Reichenberg, Leipzig. Sudetendeutsche Verlag Franz Kraus 1943.

Další literatura bude zadávána průběžně.

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

Ve Varnsdorfu dne: 10. 05.2004

Petr Novotný

Petr Novotný

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že souhlasím s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

Jsem si vědom toho, že užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Petr Novotný

Podpis:

Petr Novotný

Adresa:

Hašlerova 2118
407 47, Varnsdorf

Datum:

10. 05. 2004

Poděkování:

Děkuji panu Doc. PhDr. Milanu Žemličkovi a panu Mgr. Václavu Lábusovi za cenné rady a připomínky při vedení mé práce.

POHLED DO SVĚTA SLANGŮ

NOVOTNÝ Petr

DP– 2004

Vedoucí DP: Mgr. Václav Lábus

Resumé:

Diplomová práce je pomyslně rozčleněna do tří částí. První část diplomové práce vychází z historického vývoje a současného stavu dvou typů slangů (zlodějská hantýrka, vojenský slang). Součástí práce je též aplikace srovnávacího pohledu na regionální typ dialektu (hantec, chacharština).

Druhá část práce se zabývá užitím argotických prvků, jakožto prostředků umělecké stylizace literárních děl.

Třetí závěrečná část se věnuje nonverbální komunikaci zlodějské hantýrky (zinky).

Hlavním cílem diplomové práce není poskytnout co možná nejpodrobnější pohled na současný stav popisované problematiky, nýbrž porovnání zdrojů nastíněných jevů prostřednictvím odborné literatury či jiných pramenů.

The View into the World of Slangs

Petr Novotný DW – 2004

Summary:

Diploma work is divided into three parts. The first part describes two types of slangs (thieves argot, slang of soldiers) in a historical development and nowadays.

This work also includes an application to a type of the regional dialects as so ("hantec, chacharština").

The second part of this work deals with using the elements of argot as a style of art in a literature.

The third closing part describes nonverbal thieves communication / "zinky" /.

The main aim of this diploma work is not to give as the most detailed as possible view of situation in describing of the problems, but to compare the sources of outlined phenomena by means of special literature and other sources.

ÚVOD	9
1. ARGOT.....	10
1.1. PRVNÍ DEFINICE ARGOTU A JEHO HISTORICKÝ VÝVOJ	10
1.2. FUNKČNÍ ZAŘAZENÍ ARGOTU DO JAZYKOVÉHO SYSTÉMU	12
1.3. KRYPTICKÁ A LUDICKÁ FUNKCE ARGOTU	12
1.4. EMBLEMATICKÁ FUNKCE ARGOTU	13
1.5. ARGOT A TROJROZMĚRNOST JAZYKOVÉHO SYSTÉMU	13
2. SLANG.....	15
2.1. DEFINICE SLANGU	15
2.2. ROZDÍLY MEZI PROFESNÍ MLUVOU A SLANGEM ZÁJMOVÝM	18
2.3. DICHOTOMIE SLANG-SOCIOLEKT	18
3 ROTWELSCH.....	22
3.1. POČÁTKY, VZNIK A VÝVOJ ROTWELSCH	22
3.2. STARÉ NĚMECKÉ SLOVNÍKY ROTWELSCH	22
3.3. ROTWELSCH A VÝZNAM ŽIDOVSKÉHO ŽARGONU	24
4. ČESKÁ HANTÝRKA	25
4.1. VZNIK, ŠÍŘENÍ A FUNKCE ČESKÉ HANTÝRKY	25
4.2. HANTÝRKA Z HLEDISKA JAZYKOVÉHO	26
4.3. PŘEJÍMÁNÍ Z CIZÍCH JAZYKŮ	26
4.4. ZPŮSOBY ZACHÁZENÍ SE SLOVY A OBOHACOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSObY ČESKÉ HANTÝRKY	28
4.4.1. Výrazy metaforické	28
4.4.2. Výrazy synekdochycké	29
4.4.3. Výrazy metonymické	29
4.4.4. Výrazy ironické a satirické	29
4.4.5. Podíl zkracování slov na slovní zásobě české hantýrky	29
4.4.6. Vliv místních označení a onomatopoických slov	29
4.4.7. Podíl vulgarismů při obohacování slovní zásoby české	30
4.5. ZDROJE ČESKÉ HANTÝRKY- PŘEHLED	30
5. SLOVNÍKOVÉ A ODBORNÉ PRÁCE ZACHYCUJÍCÍ ČESKOU HANTÝRKU A LIDOVÝ ŽARGON.....	36
5.1. PUCHMAJERŮV SLOVNÍK ŘEČI ZLODĚJSKÉ Z .R.1821	36
5.2. SLOVNÍK VÁCLAVA HÁJKA-HANTÝRKA (TAJNÁ ŘEČ) ZLODĚJSKÁ ZE ZAČÁTKU XIX. STOLETÍ	37

5.3. KOMPARAČNÍ POHLED NA PUCHMAJERŮV SLOVNÍK ŘEČI ZLODEJSKÉ Z.R. 1821 A SLOVNÍK VÁCLAVA HÁJKA-HANTÝRKA(TAJNÁ ŘEČ) ZLODEJSKÁ ZE ZAČÁTKU XIX. STOLETÍ	38
5.4. TAJNÁ ŘEČ („HANTÝRKA“) ZLODEJŮV A ŠIBALŮ (K. JUDA).....	40
5.5. SLOVNÍK ČESKÉ HANTÝRKY (TAJNÉ ŘEČI ZLODEJSKÉ) /F. BREDLER	41
5.6. ZUM WORTSCHATZ DES TSCHJECHISCHEN ROTWELSCH	42
5.7. BRNĚNSKÁ PLOTNA OTAKARA NOVÁČKA	44
5.8. STUDIE ARGOT A SLANGY FRANTIŠKA OBERPFALCERA	46
5.9. DAS TSCHJECHISCHE ROTWELSCH. ENTSTEHUNG UND SCHICHTEN.....	47
5.10. PRVNÍ SLOVNÍK SLANGŮ A KOLOKVIALISMŮ	48
5.11. HANTÝRKA PRO SAMOUKY	48
5.12. O ČESKÝCH SLANZÍCH.....	49
5.13. MALÝ SLOVNÍK ČESKÝCH SLANGŮ.	50
5.14. ŠMÍRBUCH JAZYKA ČESKÉHO	50
5.15. NĚKOLIK SLANGOVÝCH SLOVNÍKŮ.....	51
6. SROVNÁVACÍ POHLED NA DVA TYPY REGIOLEKTŮ (HANTEC, CHACHARŠTINA.....	51
6.1. SOCIOKULTURNÍ SITUACE MASTA BRNA V 18. A 19. STOLETÍ	51
6.2. BRNĚNSKÁ HANTÝRKA (BRNĚNSKÁ PLOTNA, HANTEC)	52
6.3. HANTEC	53
6.3. RUDOLF TĚSNOHLÍDEK A MLUVA BRNĚNSKÉ PERIFERIE	54
6.4. KOLONIA KUTEJSÍK	54
6.5. VRBA ZELENÁ.....	56
6.6. HANTÝRKA PODSVĚTÍ „ČERNÉ OSTRAVY“	58
6.6.1. <i>Chachaři, kocendři, barabi aneb malý etymologický exkurs.....</i>	<i>59</i>
6.6.2. <i>Sociální postavení a zvláštnosti mluvy chacharů.....</i>	<i>59</i>
7. VOJENSKÁ HANTÝRKA, VOJENSKÝ SLANG	61
7.1. PRAMENY ZACHYCUJÍCÍ VOJENSKOU HANTÝRKU A SLANG	61
7.3. VOJENSKÝ SLANG- VRSTVA PROFESNÍ A VRSTVA EXPRESÍVNÍ.....	63
7.4. MOŽNOST VYUŽITÍ POČÍTAČŮ PŘI ZPRACOVÁVÁNÍ VÝRAZIVA VOJENSKÉHO SLANGU	66
7.5. UKÁZKY VOJENSKÉHO LEXIKA ZÍSKANÉHO POMOCÍ ELEKTRONICÝCH ZDROJŮ.....	66
7.5.1. <i>Vojenské výrazivo a český národní korpus</i>	<i>66</i>
7.5.2. <i>Ukázky vojenského lexika ze soukromých webovských stránek.....</i>	<i>68</i>
8. ARGOT V LITERÁRNÍCH DÍLECH	70
8.1. ARGOT V TEXTECH UMĚLECKÉHO STYLU.....	70
8.2. UKÁZKY ČESKÉ HANTÝRKY A ARGOTICKÉHO LEXIKA NA STRANÁCH UMĚLECKÝCH DĚL	71
8. NONVERBÁLNÍ KOMUNIKACE A ZLODEJSKÁ HANTÝRKA.....	79
8.1. ZINKY, TAJNÁ ZNAMENÍ LUPIČŮ ŽHÁŘŮ A ŽEBRÁKŮ	79

8.1.1. Slovo Zink (význam a původ slova)	79
8.1.2. Historie tajných zlodějských značek	79
8.1.3. Funkce a účel tajných zlodějských znamení (zinků)	81
8.1.4. Grafická znamení	81
8.1.5. Tajná znamení žebráků	82
8.1.6. tajná zlodějská znamení	83
8.1.7. Rozčlenění tajných zlodějských značek dle funkčních znaků	83
8.1.8. Znamení s rozdílným významem	84
8.1.9. Ostatní znamení	85
8.1.10. Moderní zlodějská znamení	86
10. ZÁVĚR	87
PŘÍLOHA Č.1	88
SROVNÁNÍ PLATNOSTI A FREKVENCE CIKÁNSKÉHO LEXIKA VE „SLOVNÍKU ČESKÉ HANTÝRKY“	
FRANTIŠKA BREDLERA SE SOUČASNÝM STAVEM	88
SEZNAM POUŽITÝCH KNIŽNÍCH PRAMENŮ (LIT. ODBORNÁ)	89
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ ČASOPISECKÝCH	90
SEZNAM POUŽITÝCH KNIŽNÍCH PRAMENŮ (LIT. UMĚLECKÁ)	91

Úvod

Výzkumné zadání diplomové práce vychází z historického vývoje a současného stavu dvou typů slangů. V předmětu našeho zájmu zde stojí zlodějská hantýrka a vojenský slang. Součástí práce též bude aplikace srovnávacího pohledu na regionální typ dialektu (hantec, chacharština).

Hlavním cílem diplomové práce není poskytnout co možná nejpodrobnější pohled na současný stav popisované problematiky, nýbrž porovnání zdrojů nastíněných jevů prostřednictvím odborné literatury či jiných pramenů. Popis samotného současného stavu zvolených limitačních útvarů a jazykový výzkum přímo v terénu by byl velice komplikovaný a místy i nemožný, jelikož „zlodějská hantýrka“ a mluva brněnské plotny (soudobý hantec) již neslouží komunikační funkci. Současná „zlodějská hantýrka“ se již neoznačuje hantýrkou, ale hovoříme o slangu kriminálním. Také u brněnského hantecu, lexikálního epigona, dřívější brněnské plotny dochází dnes k zjevnému terminologickému posunu. Tato svérázná regionální jazyková varieta již plně ztratila svou exkluzivitu tajné mluvy. Relikty původní brněnské hantýrky dnes plní funkci jazykové pospolitosti obyvatel města Brna a mohou být tedy chápány jakožto prvky slangu zájmového, vztahujícího se k úzce vymezenému území města Brna, ale i mimo něj (značná obliba i u nebrněnských obyvatel a studentů).

Při samotném výběru tématu diplomové práce se samozřejmě vědělo, že se nastíněné jazykové fenomény již po delší dobu těší velice malému zájmu lingvistů. Tento nezájem je na jedné straně způsoben obtížností průniku do uzavřené komunity současných uživatelů argotu a též špatnou dostupností písemného materiálu. V neposlední řadě zde velkou roli hraje i ten fakt, že od vydání poslední odborné a tematicky erudované práce Františka Oberpfalcera (*Argot a slangy*. In: Československá vlastivěda. Jazyk. III. Praha 1934) došlo k poměrně velké, více než šedesát let trvající prodlevě v badatelském úsilí.

Proto je diplomová práce především prací teoretickou. Značná část je zde věnovaná problému terminologického zařazení nastíněných limitačních útvarů do jazykového systému.

Motto:

Bud' požehnána, češtino, že si umíš oddychnout bez ohledu na místo, čas, způsob a rod S každým krávou se nebavím, že dovedeš mluvit něžně i drsně, výstižně i upovídaně- a po sáhodlouhých přeucených výlevech že dovedeš poznamenat Tak ti d', už mě z toho bolí škéca.

(Radovan Krátký:Hantýrka pro samouky)

1. Argot

1.1. První definice argotu a jeho historický vývoj

V běžně užívaných encyklopedických slovnících se význam slova argot kryje se zlodějskou hantýrkou, chceme-li mluvit o deklasovaných živlů. Dnes se však dochází k názoru, že argotu neužívají pouze zloději a zločinci a vezmeme-li předcházející tvrzení zpětně, ne každý zloděj či jiný deklasovaný živel užívá argotu. Tato krátká definice argotu je tedy z našeho dnešního hlediska značně nepřesná. Výraz argot má též i své lexikografické rozšíření o výraz žargon, což nám při definování tohoto pojmu také příliš nepomůže¹.

Chceme-li o argotu pohovořit z dějinného hlediska, bezesporu nás naše stopy zavedou do Francie čtrnáctého století. Mezi prvními se zmiňoval o tomto jazykovém jevu Calvet . První písemné prameny jsou doloženy v soudních spisech z patnáctého století. Zločinecká banda Coquillards užívala mezi svými členy kódovaných výrazů, prostřednictvím nichž ztěžovala život poutníkům. Básník François Villon učinil krátce po jejím zatčení tuto bandu nesmrtelnou ve svých baladách. V těchto baladách bohužel Villon použil mnoha z tajných zločineckých výrazů, čímž přinesl klíč k jejich rozluštění. Dalším z autorů přinášejících zprávy o fenoménu argot byl Olivier Chéreau, proslulý svou knihou "*Jargon de l'argot réformé*" , jež poprvé vychází roku 1628.²

¹ viz <http://www2.rz.hu-berlin.de/francopolis/germanopolis/Argot.htm>

² tamtéž

Velice zvláštní osobnost zde také představuje postava F.E. Vidocqa, původně též zločince, který se později stává úspěšným policistou.

Inspirace postavou F.-E. Vidocqa hrála rozhodující roli při jakémsi symbolickém otevření se argotu literatuře devatenáctého století. Význační francouzští autoři jako byli Hugo, Balzac nebo Sue užili ve svých dílech postavu F.-E. Vidocqa, argotických výrazů užívali spíše ze stylistických důvodů, a tím ukazovali, že mezi lidmi nižšího společenského postavení nebo chceme-li též spodinou, existuje zcela odlišná forma francouzštiny. Argot tedy není zostřován na kriminalitu, nýbrž je sociálně- společensky orientován, udržel si však tmavé zbarvení jakési subřeči podsvětí.

Se zřetelem k pozdějšímu politickému postavení Sue nebo později Zoly mohla být interpretována tematizace lingvistické potřeby výzkumu nižších tříd také jakožto traumatické stigma tehdejší společenské identity, jež byla ražena svou exklusivitou.

Tento nový úhel pohledu na argot, od této chvíle zastáváný mnoha lingvisty a literáty, měl nejen intergrativní, ale i též disintergrativní účinky: Neustálený tajný kód se rozšiřoval čím dál tím více, čímž donutil formovat nově pojatý argot. Paralelně však můžeme k intergrativním silám konečně započíst i poměrně značnou vlnu sympatií k argotu, kterou můžeme sledovat na konci 20. století.³

³ viz <http://www2.rz.hu-berlin.de/francopolis/germanopolis/Argot.htm>

1.2. Funkční zařazení argotu do jazykového systému

Za definicí výrazu „hantýrka“ (Gaunesprache) se ukrývá charakteristická dimenze: životně důležité nutnosti utajení a identifikačního přístupu kontroly .

1.3. Kryptická a ludická funkce argotu

Historie kryptografie nás zavádí zpět do období antiky. Jisté komunikační utajení slibovalo v této době ochranu před státními represáliemi. Argotu se tedy začalo užívat jakožto kryptolektu. Toto označení argotu za kryptolekt je však poněkud nadsazené, neboť stupeň kódování byl poměrně nízký. Kódu bylo užito jen pro určitá slova, a to jednoduchými prostředky, převážně z praktických důvodů, neboť bylo nutno obsah sdělení co nejdříve dekodovat. Prostředky, pomocí nichž k tomuto dekodování dochází, jsou charakterizovány inverzí slabik jednoho lexému, užitím vtipných či ironických metafor, vyšnutím smyslu, slovních hříček a jiných stylistických prostředků. Vedle těchto slovních her, k nimž nedochází pouze prostřednictvím jednotlivých slov, ale též prostřednictvím různých jazykových situací. Dochází tedy ke komické situaci, jež je zaměřena proti komunikačně neiniciujícím partnerům, jenž jsou z této komunikační události očividně vyloučeni. Aby se těmto v mnohých případech trapným okamžikům zabránilo, vychází značná řada slovníků, které si kladou za cíl vnitřní zasvěcení čtenáře do problematiky.

Společně s dalším společenským vývojem dochází na konci 20. století k zřetelnému oslabení kryptické funkce argotu, a to z převážně výše nastíněných důvodů.⁴

⁴ viz <http://www2.rz.hu-berlin.de/francopolis/germanopolis/Argot.htm>

1.4. Emblematická funkce argotu

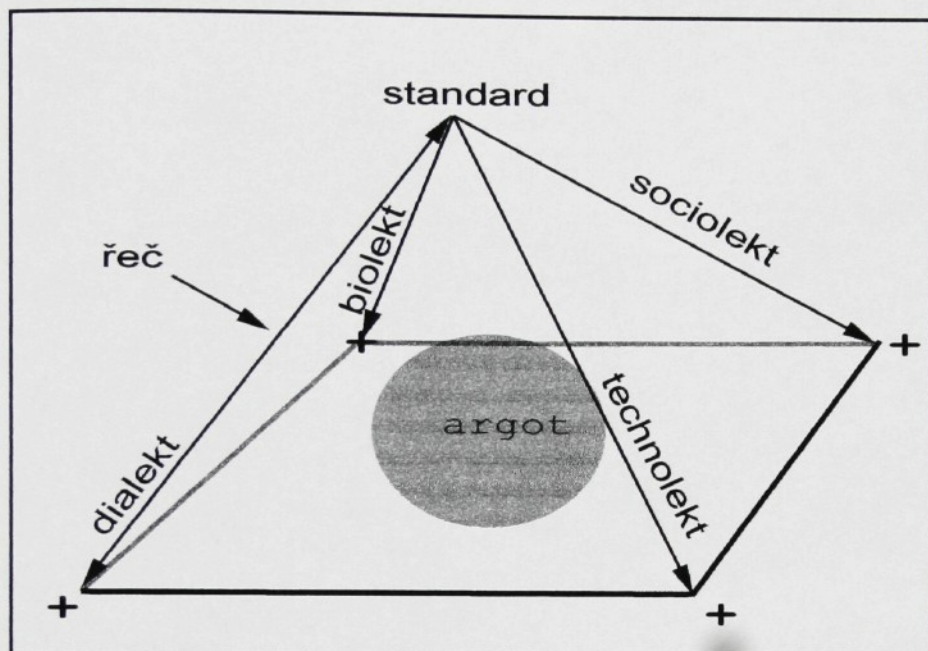
Argot je především fenoménem sociálním: Jeho vznik a právo na existenci se často objasňuje z pozice chtěné či řízené uzavřenosti určité skupiny ke společnosti. To slouží především koherenci skupiny, posílení a ztotožnění členů proti sociologickému centru a zároveň umožňuje distanci z venčí.

1.5. Argot a trojrozměrnost jazykového systému

Potíže jednoznačného začlenění argotu do jazykového systému závisí na endogenních proměnách tohoto jazykového stylu. Jazyková varianta se dá umístit do jazykového systému se zřetelem k její referenci. Lingvisty bylo často poukazováno na ten fakt, že se tyto tři podélné osy, neboli proměnné, nechají aktualizovat. Sociální, geografické a profesní dimenze řečového aktu nepotřebují zpočátku žádného zvláštního výkladu. Současná lingvistika dnes v hojné míře operuje s pojmy: sociolekt, regiolekt nebo též dialekt a v neposlední řadě také s pojmem technolekt. Těchto pojmů je užíváno k označení zvláštních jazykových variant. Například pro francouzského jazykovědce Merleho představuje argot nemalé zvláštnosti tím, že může současně vystupovat jako sociolekt, dialekt či technolekt .zároveň.⁵ Tento jev však nepatří jen do hájensství lingvistických teorií, nýbrž i celá řada sociologů zastává názor, že pohlaví a věk představují jedny z nejhlavnějších sociálních konstruktů. S pohlavím nebo s věkem souvisí též v jazykovědě označení mluva mužů a žen (Frauen- oder Mannersprache), mluva mládeže. Ve spojení s argotem tyto biologické či tělesné dimenze mluvčích označujeme pojmem biolekt .

⁵ tamtéž

Vzájemné vztahy výše zmíněných jazykových variant se dají graficky znázornit prostřednictvím následující pyramidy, v níž právě řeč tvoří její obsah.

obr.č.1: **Argot a trojrozměrnost jazykového systému**⁶

Různá pole této pyramidy mají vůči sobě relativní vztah, její vrchol je tvořen neutrální kodifikovanou normou, jazykovým standardem. V tomto trojrozměrném nárysu je však možné schematické znázornění argotu. Argot je zde zachycen jako elastický ovoid vytvářející v poli napětí různé varianty.⁷

⁶ Obdobné schéma obrázku nalezneme na : viz <http://www2.rz.hu-berlin.de/francopolis/germanopolis/Argot.htm>

⁷ tamtéž

2. Slang

2.1. Definice slangu

Definice slangu podobně jako v případě argotu není záležitostí zcela jednoznačnou. Na následujících řádcích se pokusíme o definici tohoto pojmu prostřednictvím citací z různých jazykovědných příruček. Nejnovější definici slangu nalezneme v Příruční mluvnici češtiny.

"Slang je soubor slov a frází užívaných skupinou lidí spojených stejným zájmem, eventuálně též profesí." "Profesní mluva je soubor termínů a frází užívaných skupinou zaměstnanců při pracovním procesu."⁸ Akademický slovník cizích slov nahlíží na stejnou problematiku takto: **"Slang je soubor slov a frází užívaných skupinou lidí spjatých stejným zájmem, eventuálně též profesí."**⁹ Česká mluvnice autorů Jedličky a Havránka pojímá definici slangu následovně: **"Soubor takovýchto jazykových prostředků slovních, jichž zpravidla užívají v běžně mluvených projevech lidé pracující v určitém oboru, nazýváme slangem nebo někdy též pracovní (profesionální) mluvou, pokud jde o názvy blízké termínům."**¹⁰

Vladimír Šmilauer zaujímá ve své Nauce k definici slangu následující stanovisko: **"Kdežto nářečí i obecná čeština mají vedle zvláštností slovníkových i zvláštnosti tvarové, hláskové a skladební, odlišují se jiné útvary nespisovného jazyka jen stránkou slovníkovou, jinak používajíce obecné češtiny. Jsou to: profesionální mluva u lidí spojených stejnou prací (horníků), slangy (se silným citovým zabarvením) v zájmových skupinách (u studentů, vojáků, sportovců), argot u vrstev společensky izolovaných (zlodějů, tuláků, falešných hráčů)."**¹¹

⁸ viz Grepl, Miroslav et al.: Příruční mluvnice češtiny. Praha 1995. str.94

⁹ viz Akademický slovník cizích slov. 2 svazky. Kolektiv autorů pod vedením Věry Petráčkové a Jiřího Krause. Praha 1995. str. 697

¹⁰ viz Havránek, Bohuslav–Jedlička, Alois: Česká mluvnice. 5. vyd., Praha 1986. str.9

¹¹ viz Šmilauer, Vladimír: Nauka o českém jazyku. 6. vyd. Praha 1982. str.22

V širší míře pojímá termín slang Lumír Klimeš ve Slovníku cizích slov: **"Druh nespisovného jazyka (mluva) příslušníků určitého zaměstnání (profesionální slang) nebo určité, společensky kladně nebo neutrálně hodnocené skupiny lidí spojených určitým zájmem (skupinový slang)."**¹²

Obdobné charakteristiky užívá i Jaroslav Hubáček v Malém slovníku českých slangů, ale poukazuje zde oproti L. Klimešovi na schopnost slangu vyjádřit svou příslušnosti k určitému prostředí, jež může mít charakter pracovní či zájmový: **"Svébytná součást národního jazyka, jež má podobu nespisovné jazykové vrstvy speciálních pojmenování realizované v běžném (nejčastěji polooficiálním a neoficiálním) jazykovém styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí, či zájmové sféře."**¹³

Jan Chloupek se ve své stati: O sociální a územní rozrůzněnosti češtiny na stránkách časopisu Naše řeč do přímé definice fenoménu slang nepouští, nýbrž zmíněný jev pouze charakterizuje: **"Podstatou jeho vytváření je jazyková hra; tím se liší od profesionální mluvy, i když v přechodových případech splývají."**

Čerpá především z metaforického vyjadřování a z náhodných aktualizací, nejčastějším slovotvorným postupem je zkracování slov a z hlediska pojmenovávacího se prosazuje jednoslovnost. Využívá např. i zvukových osobitostí (intonace, tempa, dynamiky řeči ap.)."¹⁴

J.V. Bečka ve své publikaci Česká stylistika diferencuje slang do dvou oblastí. Hovoří tedy o slangu profesním na jedné straně a slangu zájmovém na straně druhé. Tento fakt můžeme doložit následující citací: **"Zvláštní variantou nespisovné řeči jsou slangy. Vznikají tam, kde skupina lidí na speciálním pracovišti se domlouvá o úkonech své speciální práce. To jsou slangy profesionální: jsou na úrovni jazyka lidového (např. slang železničářský) nebo na úrovni hovorové češtiny s odbornou terminologií, rozličně hovorově pozměněnou (např. slang lékařský). Jsou i slangy zájmové, vznikají v prostředí lidí většinou stejného věku, kteří stejně**

¹² viz. Klimeš, Lumír: Slovník cizích slov. 5., přepracované a doplněné vydání. Praha 1994 str.722

¹³ viz Hubáček, Jaroslav: Malý slovník českých slangů. Ostrava 1988, str. 8

¹⁴ viz Chloupek, Jan: O sociální rozrůzněnosti češtiny. In: Naše řeč 52, 1969: 141–53.

*reagují na společné zájmy, ale při výkonu práce samé slangu nemohou užít (např. slang studentský, herecký, vojenský). Jako slangy se označuje dnešní stav mluvy myslivecké, hornické, vojenské... Slangy mají silnou stránku expresivní, zejména ve vyjadřování citového vztahu v pracovních úkonech... Slangové vyjadřování se cítí jako exkluzivní, jako znak praktické dovednosti a zvláštních zkušeností."*¹⁵

Václav Křístek poukazuje na dvojí pojetí termínu slang na stránkách časopisu Naše řeč ve své studii Poznámky k problematice argotu a slangů. Rozlišuje slang na mluvu společenskou a profesní.¹⁶

Křístek chápe slang v užším slova smyslu jako specifický dorozumívací útvar zájmových skupin.

Zakladatel moderního českého bádání o slangu, Fr. Oberpfalcer, ve své obsáhlé stati Argot a slangy (Oberpfalcer 1934: 312, 374) slang charakterizuje takto: "***Slangem rozumíme sociální diferencování jazyka mluveného.***" "***Slang je znakem příslušnosti k dané společenské skupině. Zpravidla je to také projev jistého jazykového sportu.***"¹⁷

Z předešlých tvrzení je tedy možné chápat pojem slang v širším a užším slova smyslu. Mezi zastánce prvního přístupového pojetí, definující slang jakožto mluvu lidí, kteří vykonávají stejné zaměstnání nebo kteří patří do stejné zájmové skupiny, patří L. Klimeš a J. Hubáček. Do druhé skupiny, která chápe pojem slang jako mluvu lidí vykonávající určité zaměstnání, můžeme zařadit autory B. Havránka, A. Jedličku, J. Chloupka, V. Šmilauera.

¹⁵ viz Bečka, Josef Václav: Česká stylistika. Praha 1992. str. 11

¹⁶ Křístek, Václav: Poznámky k problematice argotu a slangů. In: Naše řeč. (34/1973:100).

¹⁷ Oberpfalcer, František: Argot a slangy. In: Československá vlastivěda. Díl 3. Jazyk. Praha 1934, s. 311–75.

2.2. Rozdíly mezi profesní mluvou a slangem zájmovým

Užití tzv. profesionálního slangu je zjednodušeno na pouhou funkci dorozumívací, kdy se jedná především o rychlé a jednoznačné dorozumění. Pro profesní mluvu je charakteristické poměrně malé užití synonymních výrazů. Slang zájmový je naopak prostoupen značným množstvím synonym. V profesní mluvě se vyskytuje poměrně málo výrazů se stejným nebo podobným významem. Zájmový slang se vyznačuje častým užíváním slovních hříček a expresivním vyjádřením. S tímto fenoménem se v profesní mluvě setkáváme jen zřídka. Slovní zásoba profesní mluvy má velice blízko k odbornému názvosloví a mnohdy do něj též přechází. Hranice mezi výše uvedenými skutečnostmi se mnohdy nedá přesně vymezit, neboť dochází velice často k fúzi mezi výše zmíněnými limitačními jednotkami.

2.3. Dichotomie slang-sociolekt

V kapitole věnované argotu a trojrozměrnosti jazykového systému jsme užili pojmu sociolekt. Na následující řádcích se budeme věnovat tomuto problému poněkud úžeji.

A Kellner v knize Úvod do dialektologie a J. Filipec v publikaci Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie upřednostňovali termín vrstvová společenská nářečí.¹⁸ B. Koudela ve studii O tzv. „nářečích sociálních“ razí termín sociální styly.¹⁹ Slovenský lingvista , L. Dvonč, společně se svým kolegou E. Jónou navrhli termín žargon. Řadu různých pojmenování zde nacházíme opět několik, a tím se vracíme k problematičnosti nejednoznačného terminologického přístupu k výše nastíněnému jevu. Současní jazykovědci označují slang a argot sociolektem. Ani z hlediska pohledu světových lingvistů není toto označení dosud pevně vymezené. Nejčastěji však bývá sociolekt definován jako jazyková varieta, vyskytující se v společenskoekonomické (hospodářské) sféře.

¹⁸ Kellner, Adolf: Úvod do dialektologie. Praha 1954. 114 s.

¹⁹ Koudela, Břetislav: O tzv. "nářečích sociálních". In. Sborník Pedagogického institutu v Ústí nad Labem. Řada filologická: 3–14. Praha 1960.

Tato oblast v sobě zahrnuje různé společenské vrstvy, třídy či sociální skupiny.

Za výhodu pojmu sociolekt, jež byl užit např. K. Kamišem (Argotický sociolekt abuzorů na pozadí drogové scény 1989) se nejčastěji považují následující tři hlediska.²⁰ První z nich poukazuje na zřetelné odlišení v linii sociolekty – dialekty. Pro druhé hledisko je důležitá vazba na společenskou strukturu, ke které odkazuje předpona socio-. Třetí hledisko můžeme pokládat za nejdůležitější, neboť se zde můžeme oprostit předchozích polemických diskusí o funkčnosti tohoto termínu v minulosti.

Většina lingvistů však chápala termín slang jen v oblasti lexika. Vývoj v posledních dvaceti letech však ukazuje, že se ve spojení s tímto fenoménem spojují kromě roviny lexikální i další roviny.

Například rovina zvuková, pro níž je charakteristické například seskupování určitých fonémů, typická intonace a nedodržování asimilace. V rovině morfologické se tento jev vyznačuje častým přetvářením slovních tvarů. Rovina syntaktická je charakterizována například tvorbou osobitých vět, užíváním různých druhů elips a jednočlenných vět.

Jestliže se lingvisté opírají pouze o lexikální charakteristiky sociolektů, hovoříme o výrazech profesních, slangových a argotických. V těchto případech je složka fonetická, morfologická a syntaktická potlačena.

V sociolektech dochází z hlediska utajení k rozlišení na dvě skupiny. Do jedné řadíme slang a mluvu profesní do skupiny druhé. Hranice mezi těmito skupinami je dána právě stupněm utajení. O této problematice však bylo pojednáno výše v kapitole věnované kryptické funkci argotu.

Cílem výrazů z oblasti slangu a profesní mluvy není utajování informací. To však nevyplývá ze záměru utajování faktů, ale z nedostatečné znalosti jednotlivých komunikačních prostředí. Naopak cílem argotismů je přímé utajení informací v komunikační události před nezainteresovanými účastníky komunikace.

Na předcházejících řádcích jsme rozčlenili dvě skupiny sociolektů, na základě kategorie utajování hovoříme o plynulém přechodu mezi nimi. J.V.Bečka ve své knize zmiňuje, že slangová pojmenování mohou za určitých okolností nabírat i funkci argotickou. Ale též prvky slangu a profesní mluvy začínají plnit negativní funkci, s cílem získat nelegálním způsobem osobní

²⁰ Kamiš, Karel: Argotický sociolekt abuzorů na pozadí drogové scény. In: K 4: 407–21.

výhody, a tak přestávají být slangismy a profesionalismy a naopak získávají funkci argotu.

Mimo výše zmíněných odlišností můžeme na obou pólech vysledovat i některé znaky, které jsou pro obě skupiny společné.

Integroující hledisko je zde představováno vykonáváním činností v určité specifické sféře, jež v sobě zahrnuje oblast odbornou, ale i další faktory. Proto jsou slangové výrazy spolu s prvky mluvy profesní považovány za varianty lexikálních jednotek, které se využívají v odborné nebo jiné činnosti. Slangové a profesní výrazy jsou však funkčně a strukturně odlišné. Často se zde vychází z onomaziologické motivace, stylistického a komunikačního hlediska.

Slangismy jsou výsledkem tendencí k aktualizaci při komunikačním aktu. S aktualizací funkcí slangismů souvisí variantnost a velká míra expresivity. Tato expresivita se beze zbytku promítá do nenormativnosti slangového výraziva, které bývají velice často i z pohledu své struktury často nápadné. Vznik slangismu je často spojen s častým užíváním obrazných vyjádření: např. metafor, metonymií, synekdoch, univerbizací a odsekáváním.

Výrazivo mluvy profesní jsou výsledkem tendencí k jazykové ekonomii. Tyto výrazy jsou většinou jednoslovné, bez citového zabarvení. Na frekvenci užití profesionalismů má vliv jejich nociónalita v rámci vlastního komunikačního prostředí. Zde se nabízí možnost stylistického posunu do oblasti jazyka hovorového. Slovní spojení profesní mluvy vznikají většinou univerbizací, derivací a metonymickým přenášením významu.

Druhá skupina sociolektů v sobě zahrnuje argot. Rozlišuje se širší a užší interpretace argotu. Argot v širším slova smyslu užívají sociální skupiny, jejichž způsob chování a činnost není v rozporu s platnými společenskými normami. Argot v užším slova smyslu funguje ve světě podsvětí s protispoločenským zaměřením.

Za argot v nastíněném širším pojetí je považován každý lexikální soubor, jehož je užíváno z hlediska utajení. Bývá sem též často zařazován argot vandrovních řemeslníků a podomních obchodníků (hausírníků) a též argot dětský. Argot vandrovních řemeslníků a podomních obchodníků (hausírníků) je považován za dobově-historickou variantu tajné řeči. Má své místo především při diachronním pohledu. Ten však v naší práci zaujímá významné místo a bude o něm dále pojednáno. V současnosti jde prakticky o zaniklý typ argotu, i když některé jeho prvky může vysledovat ještě dnes. Vznik tohoto druhu argotu byl podmíněn dvěma faktory. První podmínkou byla existence vrstvy chudých lidí,

kteří se zabývali prodejem různých výrobků nebo opravou rozličných druhů náradí. Motivací pro tuto jejich činnost bylo získání prostředků na obživu. Druhou podmínku nám zde vytváří existence většího státního celku, jež v sobě zahrnoval vícero jazykových prostředí. Ten zde býval nejčastěji reprezentován mnohonárodnostním Rakousko-Uherskem. Ne zcela bez významu zde stála blízkost jiného státního útvaru s odlišným jazykovým prostředím, což bylo v této době obzvláště typické pro Rusko. Tajné jazyky vandrovních řemeslníků a hausírníků se dají mnohdy považovat za souhrn specifického lexika, kterého používali živnostníci modifikovaným způsobem podle prostředí domácího nebo cizího, na vzájemné důvěrné dorozumívání, též proto, aby zatajili obsah komunikačního aktu před nezasvěcenými osobami.

Dětský argot je v našich podmínkách zmiňován např. v díle Františka Bredlera. Několik vět věnujících se tomuto fenoménu nalezneme v Bredlerově Slovníku české hantýrky.

Dle Bredlera se nejedná o řeč, nýbrž o způsob řeči, mající spíše ráz slovních hříček: „**Není to vlastně ani řeč v pravém slova smyslu, nýbrž jsou to spíše toliko různé způsoby řeči, rozmanitě dětmi vymyšlené a upravené, mající spíše ráz dětských slovních hříček, jimiž se děti ve volných chvílích baví. Způsoby jejího strojení jsou také dle toho většinou prosté, dětinské, naivní. Mnohý z čtenářů dozajista se upamatuje, kterak ve svém mládí převrácením nebo rychlým vyslovením slov a slabik nebo vkládáním a přemísťováním hlásek a slabik snažili s přetvořiti svoji mateřštinu tak, aby u svých kamarádů vzbudil zdání, že hovoří nějakou cizí řečí, tajnou. Děti sami říkají, že mluví německy, cikánsky, japonsky atd.**“²¹ Bredler též uvádí jednotlivé příklady, které se opírají především o hledisko dialektologické. Novější pohled na typy dětského argotu je charakterizován z hlediska sociálního, funkčního a strukturního. Z hlediska sociálního je zdůrazněno používání tajné řeči žáky základní školy ve věku 8-14 let. Funkční pohled vyzdvihuje základní utajovací funkci v souvislosti s rodinou a školou.

²¹ Bredler, F.: Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské). Železný Brod, nakl. Ferdinand Krompe 1914, str. 4

Jak již bylo předem nastíněno citací z Bredlerova „Slovníku“ se na půdě dětského argotu nová slova netvoří, ale jen se modifikují dle jistých dohodnutých principů na základě slabičného kódu.

3 Rotwelsch

3.1. Počátky, vznik a vývoj rotwelsch

Podobně jako v případě argotu by označení rotwelsch za mluvu deklasovaných živlů nebylo správné. Nejstarší výskyt tohoto slova je doložen v pasionálu, liturgické svaté knize z roku 1250. Slovo rot má též velice zajímavou historii. Ve slovníku Bratří Grimmů se můžeme dočíst, že výraz rot je původu všegermánského. Samozřejmě, že nám též bezesporu vytane na mysli v souvislosti s výrazem rot označení barvy, jež v sobě skrývá hlubokou symboliku. Rot- (červená, rudá- symbol krve), ve středověku se však rudá barva vlasů či vousů všeobecně vnímala jako něco odsouzeníhodného. Slovo rot je dle nejnovějších výzkumů nejspíše původu holandského. Rotwelsch též můžeme označit za řeč podvodnou nebo řeč kočujících lidí. Jindy se též označuje opět nepřesným výrazem hantýrka. V této mluvě je zachyceno velké množství výrazů z hebrejštiny a cikánštiny, neboť v 15. století docházelo k obrovské migraci těchto etnik.²² Dále jsou zde zastoupeny výrazy z francouzštiny, italštiny, pojmy z jazyků slovanských. Francouzské výrazy se dostaly do jazykové báze rotwelsch, především v době napoleonských válek. Rotwelsch ve velké míře ovlivnil též současný studentský či vojenský slang.

3.2. Staré německé slovníky Rotwelsch

Německá zlodějská hantýrka se infiltrovala velkou měrou také do hantýrky vídeňské a stala se poměrně záhy předmětem zájmu nejen kriminalistů, policistů a jiných specialistů. Svě pole působnosti též velice brzy nachází u publika z řad ctihodných občanů, vědců a především literátů. V německé oblasti, o níž se v této kapitole převážně zmiňujeme, musíme na první místě uvést jazykovědce Kluge.

²² Girtler, R.: Rotwelsch. Die alte Sprache der Gauner, Dirnen und Vagabunden. Böhlau 1998 str.26-27

Zlodějská hantýrka, jakožto tajná mluva deklasovaných živlů, přijala označení rotwelsch již ve 13. století. Nejstarším rejstříkem zachycujícím právě tento typ slovní zásoby je vokabulář z roku 1443 nesoucí jméno „Wiener Bettleordnung“. Toto dílo bylo vydáno za účelem poučení zástupců veřejného pořádku, jenž byli zastupováni policií nebo rychtáři a zemskými správci. Roku 1488 vychází spis curyšského radního Gerolda Edlibacha pod názvem „Hiestat fokabel des rotwelsch“, který obsahoval 59 slov.²³

Mluvou rotwelsch se také zabýval Sebastian Brant, známý především dílem „Narrenschiff“, jež vychází roku 1494. V jedné z kapitol malebně popisuje život žebráků a zlodějů.

Př:

Rüblink junen –Würfel spielen- hrát v kostky

Ein Hornlüttem –Zuhälterin –kuplířka

Breitfuß –Gänse-husa

Slov z oblasti rotwelsch nalezneme v Brantově knize mnohem více, ale z výše zmíněnými se ještě dnes tu a tam můžeme na německých ulicích setkat.

Kniha, jež získala největšího ohlasu, která nás zpravuje též o zlodějské hantýrce, je dílo „Liber Vagatorum“. Tato kniha již není pouhým soupisem výraziva z oblasti zlodějské hantýrky, ale obsahuje též velké množství strategií a triků žebráků a podvodníků, je tedy jakousi příručkou. Liber Vagatorum vychází poprvé roku 1510. Roku 1528 vychází znovu pod německým názvem „Von der falschen Bettler und Büberei a jeho vydavatelem nebyl nikdo jiný než Martin Luther.

O tři sta let později v něm nachází pod vlivem romantismu velkou zálibu také A.H. Hoffmann von Fallersleben, skladatel dětských písní a významné písně „Deutschlandslied“.

Ve výmarských ročenkách z let 1854 a 1856 dokonce nalezneme statě o rotwelsch, kde Fallersleben pojednává o původu slova rotwelsch, nebo báseň psanou v zlodějské hantýrce.²⁴

²³ tamtéž

²⁴ Girtler, Roland.: Rotwelsch. Die alte Sprache der Gauner,Dirnem und Vagabunden. Böhlau 1998

3.3. *Rotwelsch a význam židovského žargonu*

Mezi *rotwelsch* a židovskou hantýrkou (*jidiš*) vznikají frapiární podobnosti. Vždyť jak *rotwelsch* tak *jidiš* vznikaly na půdě německé. Tedy z hlediska mluvnického jsou i po stránce slovní zásoby německé, přestože se v nich prosadily prvky hebrejské nebo jiné cizí elementy. Hebrejská slova jsou tedy společná oběma jazykovým varietám. A která se tato slova do jazykového povědomí vlastně dostala? Často se jako příčina uvádí přímý kontakt tuláků s židovskými kupci či hausírníky v útulcích a nocležnách.

Další možnost však představuje též, že právě útulky nebo nocležny se stávaly snadnými odbytišti lupů.²⁵

Vztahy mezi židovskou kulturou a kulturami deklasovaných živlů se v průběhu středověku a raného novověku stávaly čím dál tím těsnějšími a sevřenějšími, neboť již v tomto období docházelo k četným represáliím vůči židovstvu. Část židovského obyvatelstva se s tímto faktem nemohla smířit, a tak jsou zakládány i židovské zločinecké bandy. Domovinou *rotwelsch* jsou tedy kultury okraje společnosti.

V devatenáctém století, když valná většina měšťanů, studentů a dělníků monarchie utápěla své sny a naděje ve víru válečných událostí, sympatizovala značná řada básníků a intelektuálů rozličným způsobem s potulným lidem. Pobuda či tulák představoval symbol svobody a mluva deklasovaných živlů se stávala předmětem četných vědeckých rozprav a statí.

Po první světové válce se stává argotizace pražské hovorové češtiny čím dál tím zjevnější. Tato situace byla z valné části způsobena tím faktem, že se v období válečného konfliktu šířila zemí obhroublá vojenská řeč, což mělo za účinek zvýšení politického významu nekultivovaných vrstev. Argotizování se stává zcela módním fenoménem a zcela ovládá konverzační mluvu městské inteligence či buržoazie. Argot se tedy vyčleňuje ze své domoviny, prostředí společenské spodiny, a naopak přímo expanduje do prostředí velkoměstské buržoazní smetánky.

Rozmach argotu v poválečných Čechách plnil též úlohu hlediska diferenciačního. Nově nastolená velkoměstská pražská buržoazie užitím argotu zdůrazňovala příkrý odstup od buržoazie středního stavu.²⁶

²⁵ Trost, Pavel : O pražském argotizování. In: Slovo a slovesnost 1, 1935: 106–8.

²⁶ tamtéž

4. Česká hantýrka

4.1. Vznik, šíření a funkce české hantýrky

Českou variantu *rotwelsch* představovala specifická profesní či stavovská řeč nejrůznějších deklasovaných živlů, jež v sobě skrývá čeký ekvivalent hantýrka.

Existence hantýrky je potvrzena již od počátků lidské komunikace. Vedle lidové a vulgární řeči vznikala jako řeč profesní a řeč specifických nízkých sociálních vrstev. Proto je dodnes hranice mezi mluvou lidovou a hantýrkou těžko rozlišitelná.

Jejím hlavním znakem bylo utajení smyslu mluveného, vyčlenění nepovolaných, nezasvěcených členů či posluchačů. Byla to řeč lotrů, darebáků, kramářů, podomních obchodníků a lehkých žen.

Dle Karla Treimera bylo podhoubím vzniku této svěbytné mluvy prostředí mnoha středověkých útočných skupin, které působily mimo rámec společnosti. K následnému rozšíření této „drsné mluvy“ přispěly husitské války, které posílily feudální moc a mnoho lidí uvrhly do bída. Hantýrka se tak stavá řečí sociálně slabších vrstev.²⁷

V 15. století lze vystopovat prvky české hantýrky i na sudetském území. Jako důkaz slouží zápisy jednoho soudního archivu z roku 1597. V těchto zápisech jsou přeloženy některé výrazy z hantýrky do češtiny: *důl* = taška, *svršek* = klobouk, *lišky* = zlatky, *pařibok* = kožešina, *parach* = drobné peníze, *skokan* = biřic, *dráb*, *vypít* = odcizit.

Podobná situace jako na území Čech a Moravy panovala téměř po celé Evropě – především v Polsku a v Rusku. Ale i v Rakousko – Uhersku vznikl ve Vídni pro úřední účely kolem roku 1800 slovníček dvorní kanceláře sloužící překladům výrazů z *rotwelsch*.

Hantýrka jako jazykový fenomén se objevuje u každého národa v prostředí sociálně slabých vrstev. Ve 20. století ale přišel společenský a ekonomický

²⁷ Obdobně: Jaklová A., *Argot na začátku století a dnes*. In: Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15. - 16. září 1998. str.115

obrat a hantýrka se stává spíše reliktem. Tento jev musíme dávat do souvislosti se společenským vzestupem nižších vrstev, které se již nadále nepotřebovaly dorozumívat řečí, které by nikdo jiný nerozuměl, a přijaly místní nářečí – v případě Čech většinou obecnou češtinu.

4.2. Hantýrka z hlediska jazykového

Základem hantýrky je jazyk, z jehož podhoubí hantýrka vzešla. Vedle běžných výrazů se v ní vyskytují četné dialektismy, zkomolené výrazy původu domácího, ale i cizojazyčné výpůjčky. Flexe jeví všechny znaky, jež charakterizují řeč, která zde představuje její základ. Nakládání se slovy v oblasti české hantýrky je charakterizováno libovolnou nahodilostí.

4.3. Přejímání z cizích jazyků

Protože je pro hantýrku typické utajení smyslu, je celkem samozřejmé, že mnoho slov tvoří výpůjčky z cizích jazyků. Ukažme si nyní, které jazyky ovlivnily českou hantýrku..

Prvky romštiny jako *lovky*, *lováky* = peníze (od toho následně odvozeno *lovej* = bohatý), *čábě* = dítě (rom. čávo), *bink* = čert (rom. beng), *bono* = pytel (rom. góno), *čeros* = nebe, *čůro* = nůž, *zumina* = polévka do české hantýrky pronikaly postupně. Romové se na našem území během svého kočování totiž vyskytovali prakticky neustále.

Turečtina obohacuje výrazivo české hantýrky více méně jednorázově, nejvíce se její znaky promítají během tureckých nájezdů v 16. století. Svědčí o tom slova *bejk* = lovec, myslivec, *bylina* = vědomost, *palanka* = vězení, *rozára* = lehká dívka, *tabuk* = buben, *šejd* = lež, podvod.

Slovenský jazyk obohatil výrazivo české hantýrky o slova: *bělek* = mléko, *butorka* = láhev, *cmala* = noc, *gulacky* = oči, *huračky* = cigarety, *levěš* = polévka, *melena* = mouka, *stuchyl* = kuchyň, *obuvačky* = boty. Pro slova přejatá ze slovenštiny je typické zakončení na *-acky*, *-ačky*. Jde především o slova z okruhu života spjatého se zemědělstvím.

Maďarština obohatila hantýrku o slova : *bare*= vepřový dobytek, *baganče* = bota (maď. bakkancs), *d'armek*=dítě, *dišna* = svině, *hačár*= stážník, *leveška* = polévka (maď. leves), *vároš* = město (maď. város), *ágy* = postel, *ajtó* = dveře, *kalap* = klobouk, *kéz* = ruka, *falú* = vesnice, *nadrágy* = kalhoty.

Nechybí ani výrazy od severních sousedů. Polský původ mají slova jako *gemba* = pusa (pol. geba), *glodec* = hlad (pol. glod), *skřípka* = muzika (pol. skrzypka = housle). Z polské hantýrky pak slova *blechy* = prachy (pol. blachy), *roháč* = osel (pol. rogal), *klapajzna* = pusa (pol. klapaczka) a další. Tyto výrazy se vyskytují převážně v hantýrce ostravské.

Ze slovanských jazyků přebrala hantýrka hodně slov z chorvatštiny: *bacit* = uhodit, *kchán* = nůž, *kolčit* = tancovat, *kolovačka* = muzika, *lepuška* = pohledná žena, *makat* = pracovat, *šum* = les, *těrk* = pošta.

Málo naopak z ruštiny. *bolšán* = obilná pálenka, *děňky* = peníze, *dřeveň* = vesnice.

Výrazy z jidiš k nám přinesli němečtí židovští obchodníci. *Aischin* = žena, *balbach* = voják, *bárcikle* = vejce, *bausen* = bát se.

Z italštiny pocházejí slova jako *albert* = slunce (it. alba), *basa* = arest (it. bassa), *bumbat* = pít (it. far la bomba), *fačárna* = obličej (it. faccia), *kakáč* = dámský klobouk (it. coccaccia), *legrace* = veselo (it. allegrezza).

Vystopovat lze i slova rumunská. *bině* = dobře (rum. bine), *buk* = dobrý rum. bucuros), *drakule* = ostrá paprika (rum. drakul = čert, často se toto slovo objevuje jako součást názvů koření), *dulše* = paprika sladká (rum. dulce), *drapaňa* = žena (rum. darabana = buben), *fok* = oheň, *stopan* = policista.

Raritou je dokonce slovo z vikingštiny *vagabund*, z kterého bylo dále odvozeno *vandal* a *vandrák*.

Hantýrka přejímala slova nejen z cizích jazyků, ale i z jiných slangů. Hodně přejímek je ze slangu vojenského. *bims/ pims* = chleba, *dekčit* = schovat se.

Původ mnoha slov zůstal neobjasněn. Např. *bugr* = hluk, *čmrnda* = dívka, *másen* = dům, *žengle* = sklínka. V poměru k počtu slov objasněných jde ale o menšinu.

4.4. Způsoby zacházení se slovy a obohacování slovní zásoby české hantýrky

Podobně jako tomu bývá u kakékoli řeči i hantýrka obměňuje svou slovní zásobu. Jak jsme již uvedli výše, nejdůležitější funkcí této svébytné mluvy byla funkce utajovací, tak k obměně výraziva zde docházelo mnohem častěji.

4.4.1. Výrazy metaforické

Česká hantýrka rozšiřovala velice často po stánce sémantické výrazy konkrétní. Toto výrazivo se pak stávalo plnějším, obraznějším. Za příklad nám zde mohou posloužit výrazy jako: cvoček=rýnský zlatý, klika =měsíc, suk= zámek atd.

Druhou motivikou vedoucí k utajení užívaných výrazů byla úmyslná záměna výrazů konkrétních za abstraktní: čára = cesta, hladina = máslo, outrata = hospoda atd.

Tento způsob tvoření nových slov můžeme v české hantýrce sledovat i z úhlu opačného, kdy výrazy abstraktní jsou plně nahrazovány konkréty: makuláři = myšlenky, padat = zrazovat, vypálit rybník = podvést.

Dalším znakem na poli výrazů metaforických je významový posun, kdy u slov vyjadřujících činnost či vlastnosti věcí neživých jsou propůjčovány atributy živých bytostí: balík= sedlák, svíčka = svědek, zlodějka = lucerna.

Neživým předmětům jsou v české hantýrce propůjčována křestní jména osob: Barbora = almara, Fabián = hlad, Filip = rozum, Káča = pokladnice, Kliment = paklích.

Též jména zástupců zvířecí říše tvořila nezanedbatelný podíl na tvorbě nových slov v oblasti české hantýrky: kohout = oheň, liška = zlato, motejl (dopis), pes (zámek), slepice (voják), straka (sekyra)

4.4.2. Výrazy synekdochycké

V případě výrazů synekdochyckých se slova označující část předmětu se užívají místo slov, jež označují celek: chlupy = sukno, kámen = vězení, kopyto = kůň, květ = šátek atd.

4.4.3. Výrazy metonymické

V případě metonymie je uplatňován postup, že slova označující vlastnost nebo činnost jsou zaměňovány za výrazy, které v sobě skrývají věc nebo osobu: mazavý = inkoust, svižná = svíčka, šum = les, žlutá pšenice atd.

4.4.4. Výrazy ironické a satirické

Při výčtu způsobů obohacování slovní zásoby české hantýrky nesmíme opomenout nemalou roli výrazů spadajících do oblasti satiricko-ironické: desítka = zub, hrnec = kalich, kašna = sukně.

4.4.5. Podíl zkracování slov na slovní zásobě české hantýrky

Výjimkou nebylo ani zkracování: *grim* = kriminál, *dr* = drž se, *koks* = kokain, *nepla* = neplatí, *polda* = policajt, *zemák* = zemský soud. V rámci zkracování docházelo dokonce k vynechání celých částí slov: *bák* = tabák, *adrie* = psychiatrie.

4.4.6. Vliv místních označení a onomatopoických slov

Některá nová slova odkazují na místní, individuální a onomatopoické prameny. Např. v Praze: *betlemák* = muzikant (podle Betlémské kaple), *Jericho* = židovská čtvrť, *Salmovka* = policejní komisařství v Salmově ulici.

Vedle synonym sloužily utajení i elipsy: *božská* = pravda, *kulatá* = cibule, *zelená* = louka, *jačmenné* = pivo, *drchaná* = sláma, *má Prahu* = má zákaz vstupu do Prahy, byl z ní vyhoštěn.

4.4.7. Podíl vulgarismů při obohacování slovní zásoby české hantýrky

Kořením české hantýrky, a to mnohdy značně pepným, je časté a typické užívání vulgarismů. *barák* = dům, *chlupodracec* = holič, *kvičák/kvíčala* = prase, *lotr* = soudce, *brát roha* = odebírat se pryč, *řezáč* = chirurg, *zrenovírovanej* = oholený a učesaný. Ukázkou expresivního vyjadřování je slovo *skopčák* = Němec (podle Karla Treimera vzniklo od skoby = ostrý nos, Slované ho prý mají proti Němcům nevýrazný. Etymologický slovník však uvádí, že jde o hanlivé označení obyvatel hornatého severočeského pohraničí, lidí přicházejících z kopců nebo hanlivé označení odvozené od skopec = vykleštěnec.

Se souslovími a frazeologickými vazbami je nakládáno stejně: *černá Mári* = hlídač, *mít draka*, *mít koupeno* = být opilý, *mít fláděru* = vypadat komicky, *honit si tričko* = zbytečně se namáhat, *mít kliku* (z něm. Glück haben) = mít štěstí, *udělat kůlničku na dříví* = zcela zdemolovat.²⁸

4.5. Zdroje české hantýrky- přehled

Mezi první autory, kteří nás o této mluvě informují, patří Zikmund Winter, který ve svém díle Kulturní obraz českých měst II uvádí některé výrazy zlodějské hantýrky období humanismu. Neméně přínosným pramenem byl i příspěvek Josefa Václava v Národních listech (v odpoledním vydání z 22. Února 1890) pod názvem Něco o dávných zlodějích. Velice často se také čerpalo z tzv. Smolných knih(Knihy svědomí a smolné). Prvním pokusem o shrnutí mluvy podsvětí je však až v 19. století průkopnická práce Antonína Jaroslava Puchmajera ***Hantýrka oder die tschechische Diebssprache (1821)***. Tento soupis obsahuje 440 slov. Před sepsáním tohoto díla se zabýval Puchmajer také hantýrkou cikánskou. Poznatky shrnul do díla ***Románi Čib***. Jeho zaujetí rómštinou vyústilo v díle ***Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner-Sprache***. Několik let před vydáním Puchmajerova vokabuláře se užívá ve vídeňské dvorské kanceláři pro úřední potřeby jakéhosi ručně

²⁸ Obdobný přehled nalezneme ve Slovníku české hantýrky Františka Bredlera

sepsaného výčtu výraziva vídeňské galérky.

Dalším příspěvkem na poli předmětu zájmu (Gaunersprache) jsou další dva slovníky shrnující zlodějskou hantýrku. Shodou okolností vyšly ve stejném periodiku, a to v časopise Český lid. Jedná se o soupisy V. Hájka (obsahoval více než 376 výrazů a byl vysoce ceněn) a K. Judy na konci 19. Století.

Z poznatků z těchto tří průkopnických vokabulářů (Puchmajer, Hájek, Juda) vychází v roce 1914 Fr. Bredler ve svém „**Slovníku české hantýrky** „(tajné řeči zlodějské). Do této doby se čerpalo pouze z těchto tří jmenovaných slovníků. Pouze drobné příspěvky poskytli Fr. Bartoš a Jan Neruda (cikánská hantýrka). Bredlerův slovník vyšel v roce 1914 v nakladatelství J. Krompe v Železném Brodě. Tento slovník byl vybaven obšírným úvodem a cenným soupisem literárních pramenů. Dalším periodikem, jehož stránky věnovaly svou pozornost hantýrce, byly Humoristické listy (založeny roku 1858). Humoristické listy byly po této stránce bohatým zdrojem pramenů pro bohemisty. Velice vydatným zdrojem je dle Rippla především ročník 1879. Z dalších humoristických časopisů nelze opomenout časopis „Paleček“ (Praha 1873 – 1900, od ročníku 1887 vychází pod názvem Nový Paleček – nakl. Jan Otto).

Velice vydatným zdrojem zájmu jazykovědců se také stala tzv. „Pražská trilogie“ (**Ze všech koutů Prahy** – vyd. J.R.Vilímek 1893, **Noční Prahou** (Praha 1903), **Podzemní Praha** (Praha, vyd. Kotík 1920).

Ne příliš velkou měrou, ale přece jen přispěla k poznání hantýrky i tvorba Ignáta Hermanna. Velice zajímavé je Hermanovo vysvětlení původu slova **brajgl**. Dle Hermanna se toto slovo začalo užívat kolem roku 1870 na pražské malířské akademii. Jednalo se o zkomolení jména holandského malíře Petera Brueghela. Jednalo se o výraz záliby tehdejší mládeže v čertovských a loupežnických scénériích dle Brueghelova vzoru. Později byl tento výraz převzat do mluvy tzv. pražských Pepiků s poněkud změněnou sémantikou. V tomto prostředí nabývá slovo brajgl dnešního významu tj. označení pro velký hluk či taneční veselí. V souvislosti s hantýrkou jsme již zmínili jméno Jana Nerudy. Neruda se velice často a rád k tomuto fenoménu vracel. A to ve svých Studiích krátkých a kratších (Obrázky policejní) nebo v fejetonu „Něco z pražské češtiny. Mezi obdivovatele a propagátory hantýrky patřil také oblíbený divadelní herec a hvězda éry němého filmu Josef Šváb – Malostranský.²⁹

²⁹ Zdrojem k přehledu děl pracujících s českou hantýrkou nám byl úvod v knize E. Rippla: Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch

4.5.1. Česká hantýrka v prostředí staropražských kabaretů a šantánů

Živnou půdou pro šíření tzv. lidové zábavy představovalo v období před první světovou válkou svérázné prostředí pražských kabaretů. Vydáme se tedy nyní na pomyslnou pouť po známých pražských šantánech a pohovoříme o nejznámějších kabaretních a šantánových umělcích své doby. V podobě ukázek výraziva z kupletů Františka Leopolda Šmída nahlédneme pod pokličku z jazykového pohledu opravdu kulinářského menu.

V období ještě před první světovou válkou, jež pro nás představuje bod, který je spojován s popularizací „drsné mluvy, dosahují značné obliby humoristické scény a komické výstupy, spojené s prostředím staropražských kabaretů. Literárními kritiky a místy i sociology byla ražena teorie, že popularita argotických prvků jazyka je přímo spojena s tímto obdobím. O této problematice jsme však již pojednali výše.

K nejvýraznějším kabaretním propagátorům nižších pater naší mateřštiny patřil lidový komik Alois Tichý (1875-1922). Tichý působil v pražských „zpěvních síních“ již koncem 19. století. Prostředí kabaretů, pivovarských družin a zpěvních síní bylo místem vzniku četných komických výstupů, výhradně autorské provenience, jež byly zároveň převáděny do podoby tištěné.

Tichý věnoval valnou většinu svých komických výstupů cechu drobných řemeslníků, které vtipně karikoval. Texty těchto žertovných kupletů byly často přednášeny za klavírního doprovodu a byly charakteristické shodným začátkem. Na počátku každého kupletu Tichý pronesl „ Já jsem“, poté následovalo označení profese: *Venca ledař, Krejčí Nitka, Plecko uzenář, hodinář Cifráček, šofér Lojza, zedník Glajcha, Mates hasič* atd. Kuplet poté obsahoval popis každodenních činností daného řemeslníka, obohacený o neobvyklou příhodu, převážně humorného charakteru. Další Tichého náměty s výmluvnými názvy jako: *Káča s máselnicí, Otcovské radosti, Číšník v hotelu, Ferda s frňolou, Uplakaný ženich, Já mám holku švadlenu* opět v sobě zahrnovaly prvky staré pražské mluvy nebo pepikovské pražštiny.

Neméně populární a ve své době velice frekventovaný kabaretní zpěvák Josef Heřman Zefi (1872-1955) je dnes širší veřejnosti i mladší generaci více

znám. O jeho novodobou popularizaci se zasloužila především skupina „Šlapeto“.

Josef Heřman Zefi působil od konce devatenáctého století až do vypuknutí první světové války téměř ve všech pražských kabaretních uměleckých družinách. Po vzniku Československé republiky si Zefi otevřel papírnický krámk a zde prodával své kuplety a písničky vycházející v letech 1922-1944 v soukromé edici „Veselosti“.

Náměty byly podobné jako u Aloise Tichého, za vše opět hovoří názvy písní: *Já mám holku mrňavou, Zamilovaný kuchař, Manželské slasti, Nešťastné kalhoty* či *Stará panna u klarinetisty*.

Další velice populární kabaretní postavou byl humorista Ludvík Ratolístka (1886-1953).

Do prostředí pražských kabaretů vstupuje kolem roku 1904 a těší se oblibě publika až do konce dvacátých let. V průběhu času vystřídal řadu uměleckých angažmá, byl uměleckým ředitelem vlastních podniků a stal se autorem více než 2000 drobných humoristických dílek.

Uvedme opět několik názvů Ratolístkových humorných kupletů : *Sluha jako duha, Šlapač zelí, To zas mám opici, Opice smává* či pro změnu *Opice plačtivá*.

Abychom náš výčet propagátorů drsné pražské mluvy neochudili, hodí se na tomto místě zmínit též osobnost kabaretního zpěváka Ferdinanda Kohouta (1877-1974). Kohoutova hvězda zářila na kabaretních prknech více než třicet let.

Mezi další, z tehdejšího pohledu, významné šantánové umělce patřili Josef Wanderer a Josef Šváb- Malostranský. Wanderer vystupoval v pražských šantánech právě po boku Josefa Švába- Malostranského od roku 1877. V době před první světovou válkou patřili oba autoři k hvězdám pražské zpěvní síně *U Lhotků*, po válce Wanderer působil v karlínském varieté. Z názvů kupletů můžeme opět jmenovat tituly jako: *Jen pít, Rezi, Rezi, Démon lásky, Zviřátka* či *Mně je to buřt*.

Dalším kabaretním umělcem, ba přímo legendou pražských zpěvních síní a šantánů byl František Leopold Šmíd. Tento umělec a spisovatel nejprve kočoval s různými divadelními společnostmi, není od věci na tomto místě připomenout, že se Šmídovou osobou jsou spojeny divadelní začátky nestora českého divadelnictví Eduarda Vojana.

Šmíd roku 1874 získává divadelní koncesi a po roce 1880 zakotvuje v Praze. Později zakládá zábavní podnik v zahradě hostince *U Zlatého soudku* v Ostrovní ulici, jemuž dal název *První pražský šantán*. Šmíd byl principálem vícera pražských divadelních a kabaretních společností. Největšího věhlasu dosáhl Šmíd po uvedení hry „Batalion“, v níž sám vystupoval v hlavní roli nešťastného doktora Uhra.

Premiéra hry byla roku 1893 a její uvedení způsobilo doslova boj o autorství a původnost slavné „ungrovské tematiky“. Za jediného objevitele a autora této literární látky se považoval neméně slavný spisovatel a znalec pražské spodiny Karel Ladislav Kukla. Látka bez ohledu na autorské práva byla použita i v dílech Josefa Haise Týneckého. Byla též předmětem zájmu časopiseckých článků Ignáta Hermanna v nedělních přílohách známých Národních listů.³⁰

Vraťme se ale opět zpět k osobnosti Františka Leopolda Šmída. Šmíd se tedy postupně stává ředitelem šantánů „U Čápů“, „U Labutě“ a „U Bucků“. V roce 1913 však prostředí pražských šantánů opouští a stává se majitelem biografu.

Tento stručný přehled jmen nejznámějších kabaretiérů a komiků činných v prvních letech dvacátého století je pouze orientační, v žádném případě si nečiní žádný nárok na úplnost.

³⁰ <http://www.radioservis-as.cz/archiv02/3502/35pub5.htm>(Veselosti z doby c. a k. Rakouska I, II)

Ukázky některých výrazů z kupletů Františka Leopolda Šmída

(Tabulka č.1.)

bago	cigareta
betlemák	muzikant
čupr	dobrý
flóra	papírová bankovka
fontána	prostitutka
fór (Na mě si s fórama nepřídeš!)	
frajerka-	prostitutka
frmol	hluk
hadry (kroutit hadry)-	tancovat
hodit do jisker	říci do tváře
kavka	muž vyhledávající noční dobrodružství
kule	zlatka
napakavanej-	bohatý
nepla!	neplatí
papr	peníze
posmejčený	zatčený
rachota	práce

5. Slovníkové a odborné práce zachycující českou hantýrku a lidový žargon

5.1. Puchmajerův slovník řeči zlodějské z. r. 1821

Puchmajerův slovník české hantýrky, patří mezi nejcennější ze všech výše jmenovaných slovníků. Původně byl připojen k Puchmajerově mluvnici cikánského jazyka.

V předmluvě autor pojednává o příčinách a pohnutkách, jež ho vedly k vydání celého díla. Nalezneme zde zasvěcený výklad o cikánech v Čechách. Autor je dělí do dvou skupin. Skupina Kalo je zastoupena cikány pocházejícími z Uher a živících se poctivě (černí), oproti tomu je druhá skupina Párno tvořena především bílými míšenci a zloději.³¹

Slovník je psán pravopisem, jehož se užívalo na počátku devatenáctého století.

Př.

weylupek X vejlupek

Ve slovníku je čeština zastoupena 414 pojmenovacími jednotkami. Pojmenovací jednotky převzaté z německé hantýrky jsou charakterizovány 22 výrazy. Na konci slovníku se nacházejí dvě sloky básně, psané též v hantýrce. Slovník byl doslovně uveden v časopise „Český lid, ročníku jedenáctém na straně 172. Hlavním iniciátorem byl Čeněk Zíbrt, který se též zasloužil o český překlad díla.³²

³¹ Bredler, F.: Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské). Železný Brod, nakl. Ferdinand Krompe 1914. str. 15-17

³² Zíbrt, Čeněk: Puchmajerův slovník řeči zlodějské z. r. 1821. In: Český lid (r. 11. str. 172)

5.2. Slovník Václava Hájka-Hantýrka (tajná řeč) zlodějská ze začátku XIX. století

Novějším počinem byl slovník české hantýrky již zmíněný slovník Václava Hájka. Nepřesnosti, jež jsou ve slovníku obsaženy, jsou zaznamenány ve srovnávací tabulce obou slovníků. Výrazivo Hájkovy slovníku je utvořeno na základě jazyků slovanských i cizích. Převládají zde především výrazy z německého jazyka a německo- židovské hantýrky (jidiš). Počet všech slov zaznamenaných ve slovníku se též blíží počtu 400 (376 slov). Dvaatřiceti výrazy se odlišuje od slovníku Puchmajerova. Ostatní slovní jednotky se shodují se slovníkem Puchmajerovým, popřípadě mají zřídka odchylnou formu, ale stejný obsah. Slova se stejnou formou se zase mnohdy liší po stránce sémantické. Například slovo balbous ve slovníku Hájkově zastupuje výraz hostinský, u Puchmajera žid.

48	V. Hajek: Hantýrka (tajná řeč) zlodějská ze zač. XIX. stol.	
Šajnerovat, dávatí pozor	Skorpy, boty	Vohrada, město
Spiknutý, známý	Skoufky, střevíce	Voda, lidé
Šrk, výroční trh	Švejtorka, kořalka	Vodehnat, prodati
Rozmachlovat, rozlámati	Šikora, policejní stráž	Vlédst jiti
Špeltit, prodati	Štětínové, prase	Valit, hráti
Smichlý (z Michli?), Němec	Slepice, voják	Zápaleček, náměstí
Šor, vůl	Šimluje, padá sníh	Zlodějka, svítilna
Spadník, dědic	Sypka, postel	Zelená, klam, oklamání
Scheiker, lež	Saverka, čepice	Zubeč, chléb
Snejna, sira	Schaufert, žalářník (žalární	Šplíchavice, ručnice
Sropek, míra	mistr)	Štiny, banditky
Spichnouti, poraditi se	Saub, zlatý	Šabrovat, vlámati se
Taufes, arrest	Sraule, pán	Šplichář, myslivec
Teplá, pokoj	Šidler, ožralý, opilý	Štorny, půda na obilí, sýpka
Těžký, železo	Šejgizel, chlapec	Suk, zámek
Taliř, tisíc	Seichel, rozum	Topinky, karty
Typan, indian	Schwarz, tmavá noc	Tučtišelovej, jsi od té
Verschippet, aretován	Studená, předsín	bandy?
Voharek, slouha, pasák	Sálka, komora	Trky, slepice
Vyskoumat, vyzvědět	Špičák, ječmen	Tejová, noc

obr.č.2: Ukázka z Hájkovy slovníku v časopise Český lid

5.3. Komparační pohled na Puchmajerův slovník řeči zlodějské z.r.1821 a slovník Václava Hájka-Hantýrka(tajná řeč) zlodějská ze začátku XIX. století

Počátek devatenáctého století je spjat se vznikem prvního slovníku české hantýrky, jež byl sestaven Antonínem Jaroslavem Puchmajerem. Přibližně do stejné doby bychom mohli zařadit slovník, jehož vznik vyvolala potřeba spojené dvorní kanceláře ve Vídni.

Tento slovník byl poprvé vytištěn v patnáctém ročníku časopisu „Český lid“ pod záštitou Václava Hájka. Následně na tento Hájkův počín reaguje na stránkách stejného periodika Karel Juda otištěním slovníku, jehož výrazivo spadá do doby novější.³³

Slovníky Antonína Jaroslava Puchmajera a Václava Hájka jsou si po stránce jazykové velice blízké. Puchmajer je však ve svých záznamech přesnější. Ve slovníku Hájkově nalézáme časté zkomolení slov a někdy dochází i k tomu, že se Hájkovo výrazivo liší od původní práce Puchmajerovy po stránce sémantické.

Následující tabulka je jakýmsi pokusem o obsahovou komparaci obou výše zmíněných slovníků. Z tohoto srovnání je tedy jasné, že pro účely soudní praxe nebyl Hájkův slovník právě nejvhodnější.

³³ Hájek, V.: „Hantýrka (tajná řeč) zlodějská ze zač.XIX. stol.“ In: Český lid, ročník 15., s.46-48, Praha 1906

Komparační pohled na slovníky A.J. Puchmajera a V. Hájka
(Tabulka č.2)

Puchmajerův slovník řeči zlodějské z.r.1821	V. Hájek-Hantýrka(tajná řeč) zlodějská ze začátku XIX. století
Balbach (voják)	Balbachara (voják)
Barciklata (vejce)	Bačiklata (vejce)
Bauchora (stodola)	Bouchera (stodola)
Bezdeř (samota)	Bezdeř (jednopatrový dům)
Braukes (zlý)	Bronkes(zlý)
Drnka (slepice)	Dreka(slepice)
Jekef (krucifix)	Jakev (krucifix)
Halafurna (šibenice)	Halafora (šibenice)
Khošer (tmavá noc)	Kosser (tmavá noc)
Koj (křesťan)	Key (křesťan)
Hakovka(práce)	Hakovka (potrestání)
Halíř (hrb)	Halíř (krb)
Lechem (chléb)	Leichem (chléb)
Lepka (larva, kukla)	Lepka (škraboška)
Loreta (přádelna)	Loreta (káznice)
Míhat(míti)	Míchat (míti)
Nakrmená šplichovnice (nabitá puška)	Nakrmená šlichtovnice (nabitá puška)
Návesník(vesnice)	Návesník (vesnice)
Němý (kachny)	Němí (ouřady)
Ovce (soukeník)	Ovče (soukeník)
Odrich (člověk)	Odit (člověk)
Putina (mříže)	Putina (koše)
Požirák(pytel)	Podširad (pytel)
Pelišek (kožich)	Palísek (kožich)
Mostík (řezník)	Mostich (řezník)

5.4. Tajná řeč („hantýrka“) zlodějův a šibalů (K.Juda)

Tajná řeč („hantýrka“) zlodějův a šibalů.		141
<i>Koumat</i> = poslouchati, pozorovati, znáti.	<i>Outrats'ý</i> = hostinský.	
<i>Koumadlo</i> = zrcadlo; <i>koumátko</i> = zrcadelko.	<i>Pára</i> = kořalka; <i>má páru</i> = je opilý.	
<i>Koumarý</i> = čiperný, bystrý ke zlému.	<i>Pařez</i> = kostel.	
<i>Kousnout</i> = strlíti.	<i>Pavučina</i> = mříž.	
<i>Krapota</i> = zámečník.	<i>Pazdera</i> = plátno; p. křížková = kannaš.	
<i>Krbec</i> = kabát.	<i>Pazderka</i> = košile.	
<i>Krem</i> = komora.	<i>Pes</i> = zámek; <i>psík</i> = visutý zámek.	
<i>Krevník</i> = přítel, kamarád, příbuzný. 292	<i>Pidák</i> = hodinář.	
<i>Kroužek</i> = prsten.	<i>Pidata</i> = hodinky; <i>pidě</i> = hodiny.	
<i>Kruhna</i> = náušnice.	<i>Plašák</i> = strach; <i>plašiti</i> = mítí strach.	
<i>Kruták</i> = provaz.	<i>Položit</i> = říci pravdu.	
<i>Křápě</i> = dítě.	<i>Potápka</i> = tajná skrýš.	
<i>Kříšťalka</i> = polévka (zvaná špitálská).	<i>Potápky</i> = spodky, kalhoty.	
<i>Kule</i> = zlatka.	<i>Požirák</i> = pytel.	
<i>Kvítek</i> = šátek.	<i>Prachy</i> = peníze.	
<i>Lhota</i> = Praha.	<i>Pr, pr!</i> = Pryč! Utec!	

obr.č.3: Ukázka z Judova slovníku

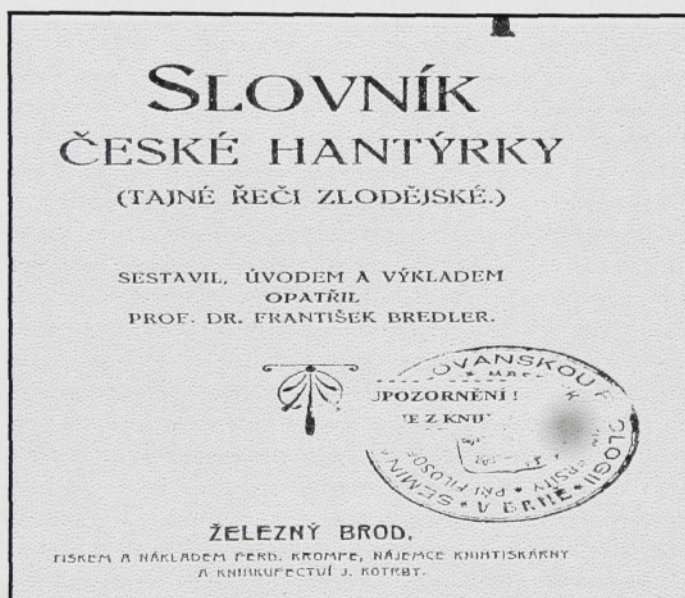
Třetí obsáhlejší slovník české hantýrky uveřejnil v časopise Český lid Karel Juda.³⁴ V úvodu časopisecké stati autor pojednává o původu tohoto slovníku. Jednalo se o zápisky Františka Vaníčka, náměstka c.k. státního zástupce v Hradci Králové. Juda jej získal od Dra. K. Mareše c.k. soudního adjunkta v Novém městě na Moravě. Vedle praktických pokynů pro soudce vedoucí vyšetřování deklasovaných živlů, obsahuje též útržky úryvkovitých rozmluv.³⁴⁾ Slovník ještě nevznikl z důvodů vědeckých, ale opět sloužil úřední potřebě. Od předchozích výše uvedených slovníků se Judův slovník liší nejvíce. Z celkového počtu dvou set devadesáti šesti slov je více jak polovina (131 slov) odlišná než ve slovníku Puchmajerově a Hájkově. Judův slovník neobsahuje takové množství novotvarů z německého jazyka či německo-židovské hantýrky, jak tomu bylo u dvou výše zmíněných slovníků. Většina výrazů je původu domácího. Z velké části se jedná o metafory. Záznam slov v Judově slovníku je velice přesný.

³⁴ Juda, K.: Tajná řeč („hantýrka“) zlodějův a šibalů. In: Český lid, ročník 11., s. 139-146, Praha 1902

Na konci slovníku nalezneme několik dialogů vedených v hantýrce.

Zajímavý doplněk k výše uvedeným slovníkům jsou tři dopisy psané hantýrkou, které byly uveřejněny Maxmiliánem Hrochem opět v časopise Český lid. Tento počín byl však pouhým otiskem, neboť poprvé se těmito dopisy mohlo seznámit čtenářstvo na stánkách České včely v roce 1840.³⁵

5.5. Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské) /F. Bredler.

obr.č.4: Titulní list Bredlerova slovníku

František Bredler sestavil svůj „Slovník české hantýrky“ na základě pramenů, jež byly v té době známy, a tudíž disponibilní. K nejstarším pramenům řadíme záznamy z konce šestnáctého století, jež byly součástí „smolných knih“. Jednalo se především o smolnou knihu táborskou a nymburskou. V těchto „smolných knihách“ byly zaznamenávány prvky zvláštního výraziva, obsaženého ve výpovědích zločinců na mučidlech. Další neméně důležité prameny zde představuje rukopisný seznam, čítající více než 376 lexikálních jednotek, určený pro úřední potřebu spojené dvorní vídeňské kanceláře.

³⁵ Hroch, M.: „Dopisy hantýrkou (tajnou řečí „zlodějskou“).“ In: Český lid, ročník 19., s. 225-227, Praha 1910

Velice cenný je též bibliografický soupis nacházející se na konci díla. Autor zde věnuje pozornost dílům týkajících se hantýrky české, americké, anglické, bulharské, dánské, francouzské, italské, německé atd.

5.6. *Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch*

Jako další práci věnující se problematice české hantýrky (argotu) je zde třeba představit německy psané dílo Eugena Rippla „*Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch*“.³⁶ Velice zajímavou se zde jeví předmluva, v níž autor popisuje citované pramenné základny, jichž využil při sestavování svého slovníku. Rippl zde uvádí, že své dílo sestavil částečně na bázi práce Bredlerovy, doplnil je však o výrazivo obsažené v různých humoristických časopisech. Pramennou bázi zde představují především Humoristické listy z období let 1858-1926 a dále pak časopis Paleček s rubrikou Na štaflu, jež vycházela v letech 1892 až 1900. Velice důležitým pramenem byla i díla českých literátů, v nichž se obrazil život pražské spodiny, zejména tzv. pražských „pepíků“.

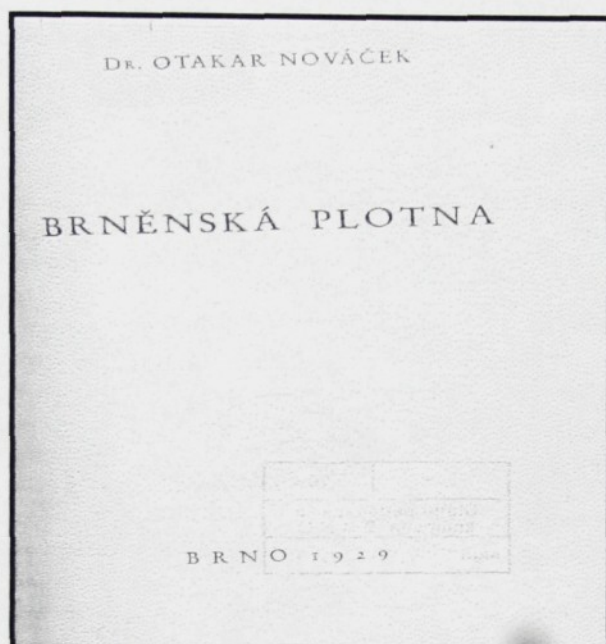
³⁶ Rippl, E.: *Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch*. Reichenberg, Verlag: Gebrüder Stiepel 1925.

kafral Schwäger, Pol.	karakter Gesicht, I. H., Pal. (já tě praštím přes karakter).
kafrat schivágen, plauschen, Pol., H. T.	karas Kot, Dünger, P., schlechte, wertlose Sache, Pol., karasy eine gewöhnliche, billige Taschenuhr, Pol.
káhňa Henne, Br.	karasák ein Dieb, der sich mit dem Diebstahl kleiner, unbedeutender Dinge (uřw.) befařt, Pol.
kachlo 1. Schuhe, K.; 2. kachle bourat homoř. Alt Pol. (ř. u. kachliky).	karasit besleđen, besudeln, Pol.
kachlik 1. Scharfrichter, Senker, J. V., P., H.; 2. kachliky Sandřchuře, Pal., 3. kachliky vyrářet řáberařtie betreiben, Pol.	karasnice Hinterteil, Gefařř, After, H. L. 60, Pol.
kachní zoby Stiefletten, I. H.	Karlák Landesgericht am Prager Karlsplatz, Pol.
kajla Zigarre, D. K.	Karlovy Vary řř., Pol.
kajlovat herabřtořen, herabřřlagen, verderben, Pol.	karmuřka Pistole, H. L.
kakrle Jude, K. ř., K. p., H. T.	káro männliches Glied, Pol.
kalapař Hütte, H. L. (ř. halapař).	kartář Ausrede, Abwälzen eines Verdachtes, J.
kalina Dirne, Prostituierte, ř., Baga- bundin, K.	kartářovati se na fraj řich durch geschicte Ausreden von einer Gařt befreien, J.
kalře Masřenkořřum, N.	kasar Einbrecher, Plünderer von Geld- řassen, Pol.
kalit 1. vergiften, P., H.; 2. řränkeln H. L., dahinřiechen, vergehen, Pol.	kasir der Vielbesřrařte, der mehrfach Verbesřrařte, Pr. T.
kalivo Bier, Pal.	
kálo Zigeuner, Br.	
kámen Arrest, Gefängniř, Kerker, P., Hr., J., K. p., Buchthaus, H. L.	

Obr.ř.5: Ukázka z publikace Eugena Rippla: „ Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch

Jednalo se řředevřřím o K. L. Kuklu, F. L. řřmída, I. Herrmanna, K. M. Choda, E.E. Kische. Nezanedbatelný zdroj řředstavovaly pro Rippla řěž kuplety a kabaretní scény prařřských řřantánů a speciální slovník sestavený pro potřeby prařřského policejního řředitelství. Proto řředstavuje nosnou řřást Ripplova slovníku zejména argot prařřský. Eugen Rippl původní Bredlerovu práci značným způsobem rozřřiril, a tudíž jeho práce v sobě zahrnuje více než řři tisíce lexikálních jednotek.

5.7. Brněnská plotna Otakara Nováčka

obr.č.6 Brněnská plotna Otakara Nováčka

Slova označená hvězdičkou jsou v obec. usu.

adria = nemocnice (z pražského)	bét (bejt) v gebišu = v úkrytu;
ajbiška = žen. genitalie	schovaný; z němec.: Gebüsch =
ajntyplunk = vloupání (z něm.);	křoví, houští
viz typlovat	*betelné = pořádný, veliký
albert = slunce; v paříž. argotu;	*bévák = byt (z pražského)
bourguignon	bibr = člověk s vousem; srov. ve
alexandr = penis	francouz. argotu; birbe = sta-
*alevanti = kupředu! z ital. all'	řec
avanti	bimbas = penis
anec = kovový knoflík; ance =	bims = chleba, z: pemza (?)
drobné peníze	Blajhec = starobrněnská ulice
apačárna = hospoda (z francouz.)	Na bělidle
*apec = záchod; z něm. Abort	blázen = pět tisíc korun; také:

obr.č.7: Ukázka slovníkové části Brněnské plotny

Další odborně pojaté dílo vztahující se k jazykovému prostředí českého argotu je publikace Brněnská plotna pocházející z pera Otakara Nováčka. Práce vychází roku 1929. Otakar Nováček v úvodní pasáži knihy uvádí, že dílo bylo původně zamýšleno a chápáno především jako soubor specifického jazykového materiálu. Kniha v sobě zahrnuje slovníky brněnské hantýrky na straně jedné, na straně druhé se zde setkáváme s beletrizovanou psychologicko-sociální charakteristikou příslušníků brněnské plotny, včetně autentických ukázek jejich svěbytné mluvy. Nováček při terminologickém označování brněnské argotické řeči zastává výlučné označení „hantýrka“. Nejcharakterističtějším rysem brněnské hantýrky je zde pro autora její bilingvální ráz.³⁷

V souvislosti s dílem Otakara Nováčka se na tomto místě hodí uvést, že beletrizovaná část „Brněnské plotny“ byla neopakovatelným způsobem převedena na kompaktní disk pod názvem „Brněnská plotna- aneb Jak se v Brně mluvilo.“ Na kompaktním disku k nám s brněnsky podmalovaným hlasem mistrně promlouvá přední osobnost českého herectví, Karel Höger.

³⁷ Nováček, Otakar: Brněnská plotna. Brno 1929

5.8. Studie Argot a slangy Františka Oberpfalcera

Studie Františka Oberpfalcera bývá velice často označována za souhrnnou práci, která věnuje svou pozornost českým argotům a slangům. Oberpfalcerovo terminologické vymezení argotu nalezneme v kapitole, jež se definování tohoto fenoménu věnuje, a proto není potřeba se k němu na tomto místě vracet.

Studie je povětšinou tvořena výčtem lexikálních jednotek a pozornost je zde věnována též příslušným slovotvorným prostředkům. Dle hojné řady našich lingvistů Oberpfalcerova práce determinuje do dnešních dnů chápání slangů.

Jednotlivé části své práce označuje autor písmeny A, B, C, a D. V první části své studie, označené písmenem A Oberpfalcer pojednává o rozvrstvení mluvené češtiny podle stavů. Text je vybaven též velkou řadou odkazů z oblasti literární, jenž jsou čtenáři demonstrovány na praktických ukázkách. Oddíl B v sobě dále obsahuje slovník českého argotu, jehož výrazivo je diferencováno do oddílů: **Jména zlodějů, Názvy pro krádež, Náčiní zlodějské, Zbraně, Peníze, Mince a bankovky, Peněženka, Kapsy, Pokladna, Zámek, Četník a strážník, detektiv, Pouta, Soudce, Přeličení, Tresty, Oblast pohlavní, Nadra.**³⁸

Z následujícího výčtu si čtenář neznalý Oberpfalcerovy studie může sám utvořit obrázek o její obšírnosti. Následující část autorem označená jako Rčení a souvislé ukázky zasazuje jednotlivé lexikální jednotky do větného kontextu. Oddíl C je věnován mluvnické charakteristice českého argotu. Autor zde pojednává v jednotlivých podkapitolách o derivaci (Tvořivé přípony), zkracování slov, přidávání slabik, substantivizaci adjektiv, zabývá se tvary rodu životného v akusativu singuláru u neživotných maskulin. Poslední podkapitola mluvnické části je věnována synonymní derivaci. Závěrečný oddíl D se věnuje cizorodým prvkům českého argotu. Jednotlivé podkapitoly nesou názvy: **Slova přejatá z němčiny: substantiva, adjektivy, slovesa, České prvky v rotwelsch, Slova původu židovského, Slova cikánská a jiná, Překlady cizích slov a frází.**

³⁸ Oberpfalcer, František: Argot a slangy. In: Československá vlastivěda. Díl 3. Jazyk. Praha 1934, s. 311–75.

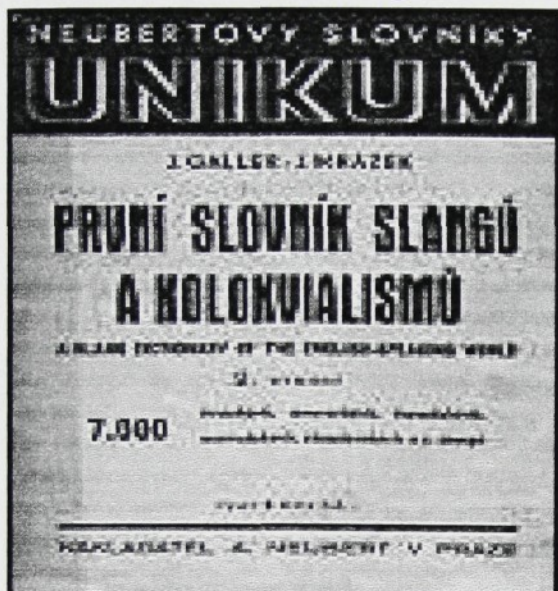
Oberpfalcerova studie představuje pro českou lexikografickou literaturu nejsouhrnnější a nejerudovanější odborný pramen, jenž se pravidelně objevuje v citacích nejrůznějších prací vztahujících se k této oblasti.

5.9. Das tschechische Rotwelsch. Entstehung und Schichten

Chronologicky na Oberpfalcerovu studii navazuje další německy psaná práce, která je zasvěcena českému argotu. Jejím autorem byl Karl Treimer a na český argot zde nahlíží jako na profesní a stavovskou řeč nejnižších společenských vrstev, jejímž specifikem je, že jde o řeč tajnou, vzniknuvší na základě dohody zasvěcených. V úvodu práce se jeví velice zajímavou podrobně zpracovaná bibliografie prací o argotu. Kromě prací domácí provenience jsou zde zachyceny i další příspěvky v širším všeslovanském kontextu. Výše zmíněné dílo vychází v dobovém koloritu konce devatenáctého století a první třetiny století dvacátého. Autor dále ve své práci pokračuje popisem historického vývoje českého argotu. Treimer zde užívá v oblasti českého argotu dvojí diferenciaci. Jeden protipól zde představuje argot sociální, vůči němuž jakoby stál v opozici argot etnický. Sociální typ argotu u Treimera představuje tzv. Schelmenrede, což by se do naší mateřštiny dalo přibližně přeložit pojmem „mluva čtveráků či darebáků. Vrstvu etnickou pro autora představují jazykové výpůjčky z jazyka německého, maďarského, cikánského, polského atd.³⁹

³⁹ *Das tschechische Rotwelsch. Entstehung und Schichten.* 1. vyd. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1937. 93 s.

5.10. První slovník slangů a kolokvialismů

obr.č.8: Obálka Prvního slovníku slangů a kolokvialismů

Další dílo na poli našeho zájmu bylo vydáno v edici Neubertových slovníků pražským nakladatelstvím A. Neuberta roku 1947. Autory tohoto počinu byli Jiří Galler a Jindřich Mrázek. Na rozdíl od prací předešlých se autoři nevěnují pouze lexiku domácímu, naopak již při přečtení úvodní strany knihy na nás dýchne vůně exotičnosti. Slovník v sobě na 136. stranách zahrnuje více než 7000 lexikálních jednotek slangů britských, kanadských, australských a jihoafrických, vždy doplněných o ekvivalenty ryze české.⁴⁰

5.11. Hantýrka pro samouky

Léta druhé světové války nebyla z úhlu kriminální mluvy příliš důkladně zpracována. Hantýrka pro samouky Radovana Krátkého nám přináší velmi povrchní informace o mluvě nižších vrstev této doby.

Kniha spatřila světlo světa již v roce 1965, cesta k běžnému čtenáři jí však byla z politických důvodů uzavřena.

⁴⁰ Krátký, Radovan: Hantýrka pro samouky: Paseka. Praha-Litomyšl. 2004

Byla vydána v podobě „neprodejného tisku“, určeného pro odborné účely.⁴¹

Úvodní strana knihy je opatřena dedikací velkému znalci argotu Františku Obepfalcerovi-Jílkovi. Kniha je rozčleněna do několika kapitol. Po úvodní kapitole se autor věnuje „gramajzně“, neboli gramatice české hantýrky. Následující kapitola pod názvem „ Jak ti žere kufr?“ nás seznamuje s užitím hantýrky ve společenském styku. Nejobsáhlejší část knihy s názvem „Hanikuješ hantýres?“, je jakou si učebnicí hantýrky pro samouky. Závěr knihy představuje stať „Četba pro pokročilé“. Zde se nacházejí nám již známé souvislé ukázky argotu. Kromě „Písně zloděje buditele“, jež byla původně součástí slovníku Puchmajerova tu nalezneme ukázky pražských či brněnských motáků a různé ostravské popěvky (Salomé mach kajn šmé, Ostravské dialogy).

Oficiálně se kniha do rukou čtenářstva dostává v roce 2004

5.12. O českých slanzích

Připomenutím knihy „O českých slanzích „ Jaroslava Hubáčka se již nacházíme téměř v žhavé současnosti .

Kniha je opatřena úvodem, kde je pojednáno o slangu velice obecně . Další kapitoly se věnují otázce slangů a národních jazyků. Autor popisuje aspekty slangu a dále se věnuje jednotlivým skupinám slangů (slang, železničářský, sportovní, myslivecký, trampský, vojenský, divadelní, filmařský, lékařský, kartářský atd.). Z našeho hlediska, které se plně věnuje hantýrce, argotu a lidovému žargonu, nepředstavuje toto dílo zdroj stěžení.⁴²

⁴¹ O této publikaci informuje Jaroslav Suk (Suk, Jaroslav: Několik slangových slovníků. Praha 1991.

⁴² Hubáček, Jaroslav: O českých slanzích. 2. doplněné a přepracované vydání. Ostrava 1981. 214 s.

5.13. Malý slovník českých slangů.

Malý slovník českých slangů navazuje na Hubáčkovu dílo „O českých slanzích“ a představuje jakési jeho rozšíření. Společnou pro obě díla je zde kapitola o postavení slangu v národním jazyce.

Toto Hubáčkovu dílo se dočkalo četných kritik pro řadu nepřesností v oblasti etymologické. Není zde ani příliš jasně objasněna motivace užití jednotlivých slangových pojmenování. Absence téhož je typická při pojednání o starších slovech řemeslnického původu, jejichž líhní byla ponejvýše němčina, ale i celá řada ostatních cizích jazyků.⁴³

5.14. Šmírbuch jazyka českého

Šmírbuch jazyka českého Patrika Ouředníka pro nás jakožto práce poměrně nová a tudíž i dostupná, představovala jeden z hlavních pramenů pro zpracování teoretických aspektů naší práce. Velice cennými byly především úvodní pasáže knihy.

Právě v úvodních pasážích se autor ve statí „Poznámka na úvod věnuje terminologii pojmu argot, slang a hantýrka.

Další dvě úvodní statí knihy se věnují argotu v odborné literatuře a beletrii. Kniha je abecedně rozčleněna a obsahuje argotické výrazy získané právě z oblasti umělecké literatury.⁴⁴

⁴³ Hubáček, Jaroslav: Malý slovník českých slangů. Ostrava 1988, 189 s.

⁴⁴ Ouředník, Patrik: Šmírbuch jazyka českého. 2. vyd. Praha 1992. 451 s.

5.15. Několik slangových slovníků

Kniha *Několik slangových slovníků* Jaroslava Suka pro nás představovala opět především pramennou základnu. Z knihy samotné jsme žádných citací pro naši práci neužili.⁴⁵

6. Srovnávací pohled na dva typy regiolektů (hantec, chacharština)

6.1. Sociokulturní situace masta Brna v 18. a 19. století

Brno bylo po dlouhá staletí městem dvou kultur, kde české i německé etnikum bylo navzájem spojováno identickými sociokulturními vazbami. Obě výše zmíněná etnika se navzájem velice dobře snášela, toto platilo až do druhé poloviny 19. století. Toto bilingvní městské prostředí se stalo živnou půdou pro vznik specifické mluvy tehdejších měšťanů. Zde docházelo k vzájemné fúzi lexikálních prostředků mezi oběma etniky. Na české straně tak vzniká vrstva výrazů, která etymologicky čerpala z němčiny rakouské, avšak tyto lexikální jednotky byly plně zařazovány do české gramatické struktury. Tato mluva, nebyla v období, když ještě plnila především funkci komunikační, zachycena. A dnes se k ní jako materiálová východiska váží pouze zbytky v paměti lidí, či ojedinělé literární stylizace, o nichž bude řeč později.

Koncem minulého století dochází v Brně k nebývalému upevnění pozice němčiny, což vedlo k zesílení germanizace na tomto území. Na tento stav česká strana poměrně rychle reaguje, dochází k odezvě a otevírá se jakýsi pomyslný vějíř antigermanizačních snah. Z všeobecné mluvy obyvatelstva se vytrácí výrazy jako: blajštift, lojcmon, médle atd.

⁴⁵ Suk, Jaroslav: *Několik slangových slovníků*. Praha 1991. 137 s.

Výrazy vzniknuvší v tomto brněnském prostředí ještě nepatří do specifického výraziva společenské periferie.⁴⁶

6.2. Brněnská hantýrka (Brněnská plotna, Hantec)

Jiná situace je v případě specifické brněnské hantýrky. Brněnská hantýrka vycházela ze sociální skupiny tzv. plotny. Za plotnu tedy bylo možno označovat určitou městskou sociální skupinu, jež byla na svůj titul reprezentanta nejnižších pater společnosti patřičně hrdá. Mezi její nejvýznačnější atributy patřila svérázná originální mluva, plotnáctina. Tato mluva je též podobně jako hantýrka zlodějská též jazykem ztraceným a tudíž tematicky spadá do naší práce.

Brněnská plotna v sobě ukrývala nejnižší sociálně postavená individua typická pro velkoměsto. Praha měla své pepíky a fabričky, Brno své plotice a plotňáky. Pro nás je dnes velice zajímavý jakýsi živočichopis zachycující tyto svérázné postavičky v jejich celé kráse.

Dr. Otakar Nováček popisuje typického reprezentanta plotňáků následovně: **„Jejich výraz celkový je pohrdavý, gesta málo svižná, bez zvláštní zpěvnosti.“**⁴⁷ Typické pro ně prý bylo i to, že výrazně pohybovali dolní čelistí, dlouhé vlasy si česali do zadu a byl pro ně typický kolébavý krok. Ruce nosily v kapsách, což byl též svérázný atribut této skupiny, stejně jako ohrnutý límec, barevný šátek a nezbytná pekařská čepice se štítkem, jemuž se přezdívalo knecht. To o proti takto vylíčenému plotňákovi je pražský pepík jinačí frajer. Podrobné popisy této pověstné pražské flámy nalezneme v knize Václava Cibuly Pražské figurky: **„Byli to mládenci z chudých rodin, bez práce. Měli své charakteristické oblečení a zjev: pepík jako takový byl lidový švihák: ofinu měl přilíznutou, nosíval neforemné kalhoty, tmavý kabátek se sametovým límečkem, klobouček s úzkou krempou, vysoké boty. Později nosil černé, obvykle manšestrové kalhoty do zvonu, světlou vestu, krátké sako a trďásek, boty se zapínáním po straně“**⁴⁸

⁴⁶ Obdobně o tomto jevu pojednává Marie Krčmová: Hantýrka jako jazykový reprezentant města. In: K 5: 48–52.

⁴⁷ Nováček, Otakar: Brněnská plotna. Brno 1929. str.12

⁴⁸ Cibula, Václav: Pražské figurky. Panorama. Praha 1985 str.17

Společné oběma skupinám bylo kromě velkoměstského prostředí, též podobné sociální postavení. Plotňáci povětšinou prací pohrdali, a proto pracující členy ze svého středu neblomně vydělovali. Proto není divu, že se v průběhu času brněnská plotna etablovala z řad karbaníků, šejdířů nejrůznějších sort, zlodějů a lupičů. Cizí pro ni nebyla ani účast na všemožných podvodech či vydírání. Plotňáky par excelans se většinou tedy stávali šoféři, číšníci, či zběhlí studenti. Předválečná plotna tedy bývala opravdovým postrachem tehdejší policie.

Zánik tohoto svérázného a jazykového fenoménu je paradoxně spojen se změnou sociální situace celé společnosti vycházející z porodních bolestí zrodu nové republiky.

6.3. Hantec

Hantec je jakýmsi jazykovým epigonem Brněnské plotny. V nepříliš dávné době se tedy hantýrka na rozdíl od městského lexika obnovila. Obnovila se však ve zcela nové funkci. Již se nejedná o jazyk sociální spodiny města, ale obnovená hantýrka (hantec) je nově chápána jakožto jazyk zájmových skupin. Na počátku těchto snah stojí dobový kolorit šedesátých let a sním spojené počátky dnes již světoznámého divadla Husa na provázku a sním spojená skupina mladých intelektuálů a jejich divadelních přátel. Jednalo se především o svéráznou brněnskou postavu Frantu Kocourka, členy skupiny Los Brňos, Radka Rettegyho, Jiřího Karneta a v současné době nejznámějšího propagátora „brněnské pýchy“, jak se dnes hantecu přezdívá, Pavla „Čiču“ Jelínka.

Motivy tohoto nového příklonu k hantýrce jsou různé. Velkou roli zde ale sehrává pestrost a barvitost popisovaného lexika a jisté okouzlení sociální spodinou, které bývá u podobně formovaných skupin obvyklé, jak uvádí ve své studii Hantýrka jako jazykový reprezentant města Marie Krčmová a odkazuje na napodobování tzv. pařížských Apačů, které svého času zachvátilo celou Evropu.⁴⁹

⁴⁹ Obdobně o tomto jevu pojednává Marie Krčmová: Hantýrka jako jazykový reprezentant města. In: K 5: 48–52.

Stopy hantýrky z dnešního pohledu plní funkci jazyka vyjadřujícího pospolitost obyvatel města Brna, ale i mimo toto zájmové společenství (oblíba studentů).

6.3. Rudolf Těsnohlídek a mluva brněnské periferie

V souvislosti s brněnským prostředím jsou pro naši práci velice zajímavá dvě díla význačného českého literáta a novináře Rudolfa Těsnohlídka. Do širšího čtenářského povědomí se Rudolf Těsnohlídek zapsal hlavně oblastí své tvorby, v níž zúročil svou bohatou žurnalistickou praxi. Získal v ní zevrubnou znalost brněnského předměstí i kraje. Celou galerii svérázných postav a figurek brněnské provenience dokázal vykreslit s hlubokým porozuměním a zájmem o jejich osudy a obdařit je osobitým humorem. Novinářské zkušenosti využil k neobyčejně výstižné jazykové charakteristice mluveného projevu svých hrdinů (patřil ostatně k předním znalcům krajových dialektů). Těmito rysy se vyznačuje i románová tvorba, dějově čerpající z brněnské periferie (Poseidón - 1916, Kolonia Kutejsík - 1922, Poťóchlencovi příběhové - nevyšlo knižně, jen na stránkách Lidových novin).

Těsnohlídek jazykově experimentoval i v dalších dílech. Zlodějskou hantýrku uplatnil ve fantastické grotesce Vrba zelená (1925).⁵⁰

V naší práci se budeme blíže věnovat románům Kolonia Kutejsík a Vrba zelená.

6.4. Kolonia Kutejsík

Kolonia Kutejsík je považována za nejvydařenější Těsnohlídkův román. Původně vycházela pod názvem Kobilenkův rozvod na stranách Lidových novin (1915-1916). Knižní podoba z roku 1922 se však od časopiseckého vydání drobně liší. Děj románu je situován do časového období těsně před vypuknutím první světové války.

Román je pro nás velice zajímavý po stránce jazykové. Autor v románu užívá v dialozích nářečí, argotické výrazy a rčení. Tyto výrazy slouží k charakterizaci jednajících postav i popisovaného prostředí.

⁵⁰ Těsnohlídek, Rudolf. Kolonia Kutejsík. Československý spisovatel. Praha 1958

Postavy brněnské periferie a někteří maloměstáci, úzce svázání s venkovským prostředím, promlouvají ke čtenáři směsí hanáckého nářečí a obecné češtiny. Postávám z brněnského okolí vkládá autor do úst hanácké nářečí ryzí podoby, odpovídající skutečným dialektům.⁵¹

Rudolf Těsnohlídek: Kolonia Kutejsík

Tabulka č.3

ajzna	žehlička
aldamáš	pití při uzavření smlouvy
bankále	papírové peníze
brazlety	pouta na ruce
cabala	vězení
dlagoň	povaleč
dúra	vězení
fackovice	bitka, pohlavkování
frajmádla	milénka
harařica	podnapilost
heble	groš
honcula	běhna
hrča	boule
hutař	polní hlídač
jablóška	brambory
justicpalé	Justiční palác
kameň	vězení
krobský	hrubý
lont	darebák, lump
machór	opička
paradajz	ráj
sabanda	příměstská krčma
šandár	četník
šentyš	výčep
špačenky	nedopalky cigaret

⁵¹ tamtéž

6.5. Vrba zelená

O tři roky později spatřuje světlo světa další Těsnohlídkův román vycházející ze stejných sociokulturních reálií jako předchozí dílo Kolonia Kutejsík, tedy z brněnské periferie. Dílu se přiřazuje přídomek fantastická groteska. Vrba zelená opět nejprve vychází na stránkách Lidových novin, Těsnohlídkovy domovské literární tribuny. Jedná se o autorovu vědomou parodii na fantastické romány. Potencionální čtenář se se skupinou ctihodných brněnských měšťáků přenáší do reálií 30. století. Komika románu je založena na vzájemném styku brněnských občanů 20. století se svými vzdálenými potomky. Obraz budoucnosti je viděn okem autora veskrze pesimisticky, neboť zde autor v knize paroduje různě nadsazené typy vizí vykreslující možný budoucí obraz společnosti.

Nejdůležitějším se nám však z jazykového hlediska jeví výměna společenských funkcí mezi mužskou a ženskou komunitou. Zde velkou roli sehrává obliba argotu. Dá se i s jistou mírou nadsázky říci, že nadměrné užívání argotických výrazů v popisovaném díle vede k jakémusi povýšení argotu na dorozumívací prostředek.

Argotismů se v textu vyskytuje poměrně značné množství. Jedná se o lexikální ukázky skutečné zlodějské hantýrky, zastoupené přímo ve výše jmenovaných zdrojích.

Podobně jak tomu bylo u románu Kolonia Kutejsík přiřadil autor na konec díla slovníček obsahující celkem 204 argotických výrazů.

V případě argotických výrazů obsažených v textu se jedná převážně o lexikální jednotky.⁵²

⁵² Těsnohlídek, Rudolf. Vrba zelená. 1925

Ukázky výraziva zlodějské hantýrky v knize vrba zelená

Tabulka č.4

hantýrka	výraz spisovný	doložený výskyt
míhat	mít	Puchmajer, Hájek (míchat), Juda
straka	čepice	v tomto významu není slovo doloženo(Rippl- straka=sekera
baštit	jíst	Puchmajer, Hájek, Juda
flákota	maso	Puchmajer, Hájek, Juda
jordán	žid	Puchmajer, Hájek, Juda
outrata	hospoda	Puchmajer, Hájek, Juda
pařez	kostel	Puchmajer, Hájek, Juda
předák	zástěra	Puchmajer
bělina	mléko	Puchmajer (bělka)
čór	zkušený zloděj	Puchmajer, Hájek, Juda
bonikrata	brambory	Hájek
bačiklata	vejce	Puchmajer, Hájek,
halapoška	chalupa	Puchmajer
jordeska	židovka	Puchmajer, Hájek, Juda
ajš	muž	Puchmajer, Hájek,
ajšin	žena	Puchmajer, Hájek,
plašák	strach	Puchmajer, Hájek, Juda (chybně plašek)
kašna	sukně	Puchmajer
kvítek	šátek	Hájek, Juda
tyčet v teplej	být vězněn	Puchmajer ,(tyčet)
desítky	nohy	
křapice	dívka	Puchmajer, Hájek,Hroch
nelovej	nezkušený	Puchmajer, Juda
zubec	chléb	Puchmajer
švejtko	kořalka	Hájek, Puchmajer
baňkářské kotlety	psí maso	Hájek, Puchmajer (baňkár =pes)

malbuš	kabát	<i>Puchmajer(malbaš),Hájek</i>
skorpy	boty	<i>Hájek</i>
palouk	klobouk	<i>Puchmajer, Hájek,</i>
kopaninka	víno	<i>Puchmajer, Hájek,</i>
jambora	dívka	<i>Juda, Puchmajer (jamborka)</i>
Sovka	žena	<i>Hájek, Puchmajer</i>
hubička	dýmka	<i>Juda</i>

6.6. Hantýrka podsvětí „Černé Ostravy“

Motto:

*.....ti černí, to nejsou Arabi, to su ostravští barabi, mají rádi Radegast,
když jim v bříše šplouše, rubou uhlí pro svou vlast, kůrovec kůru kouše..
(Pavel Dobeš)*

V kapitole pojednávající o regionálním typu hantýrky nemůžeme opomenout mluvu neodmyslitelně spojenou s Ostravou, chacharštinu. Podobně jako Praha či Brno měla i Ostrava podivuhodný svět městské periferie, a tak pražskému pepíkovi a brněnskému plotňákovi můžeme připočíst i ostravského bratra ve zbrani, chachara nebo barabu .

Zajímavý je rozbor názvů příslušníků ostravské periferie po stránce etymologické. Ostravské podmínky podsvětí rozeznávají několik označení pro příslušníky nejnižších vrstev společnosti. Neznámějším výrazem je nejspíše chachar. Vedle chacharů zná ostravština také kocendry a nejubožejší z ubohých označuje jako barabi.⁵³

Původ slova chachar nám dnes není zcela zřejmý. Mezi význačné znalce tohoto fenoménu patřili již výše zmíněný dr. Otakar Nováček, zabývající se ale především brněnskými reáliemi. Druhým znalcem byl Edvard Maška. Díky jeho článku v „Přítomnosti“ z roku 1928 v rubrice Doba a lidé „Ostravští chachaři“ se

⁵³ Maška, Edvard: Ostravští chachaři. In: Přítomnost 1928 str.159

můžeme o této specifické ostravské kastě mnoho zajímavého dozvědět.⁵⁴ Nutno podotknouti, že ostatní jazykovědné práce o této problematice mlčí.

6.6.1. Chachaři, kocendři, barabi aneb malý etymologický exkurs

Edvard Maška se přiklání k nejčastěji ražené tezi, že původ slova chachar můžeme hledat ve specifickém prostředí německé hornické mluvy, jíž se tehdy na Ostravsku užívalo. Vzniklo tedy nejspíše zkomolením německého výrazu „Schachtarbeiter“. Na práci v dolech byli povětšinou přibíráni dělníci s dobrou pracovní morálkou, naopak dělníci, kteří svou práci z nejrůznějších důvodů po krátké době opouštěli, se nazývali „schachtarbeitery“, chachary.

Této zkomoleniny se měli povětšinou dopouštět ngramotní Poláci. Edvard Maška tuto hypotézu vysvětluje dle původu jiných výrazů, označujících příslušníky ostravského podsvětí. Jednalo se především o výraz kocendr. Etymologický původ tohoto slova odkazuje nespíše na německý výraz „Kottseger“. Nejbližší český ekvivalent odpovídající tomuto výrazu by byl oškrabovač bláta. S tímto však činnost či sociální postavení ostravského kocendra nemá nic společného.⁵⁵

Obdobně tomu bylo i u výrazu baraba. Původ tohoto slova odkazuje k německému výrazu „Bahnarbeiter“, tedy dělník na dráze. Další, i když velice problematické osvětlení vzniku slova chachar je ta domněnka, že slovo vzniklo od citoslovce chacha.

6.6.2. Sociální postavení a zvláštnosti mluvy chacharů

Slovo chachar bylo tedy nejprve označením pro nestálé dělníky. Jednalo se tedy většinou o individua, kterým práce nevoněla, a dokonce k ní pociťovali jakýsi odpor. Kocendrem byl ostravský flákač, který často žil na útraty druhých. Jednalo se o člověka vynikajícího velikým stupněm chytrosti a síly, okořeněným značnou mírou lstivosti. Na nejnižším stupni hierarchie ostravského podsvětí stál tzv. baraba. Jednalo se především o drobné zloděje a podomní žebráky.

⁵⁴ tamtéž

⁵⁵ tamtéž

Jejich neodmyslitelným atributem byla láhev na „bren“ (Brennspiritus-líh na pálení). Líh si tito nejnuznější z nuzných ředili trochou vody.⁵⁶

Mluva ostravských chacharů byla na rozdíl od pepické pražštiny a brněnské plotňáčtiny poněkud těžkopádná. Mluva neobsahuje tak pestrou paletu výrazů jako hantýrky předchozí, metaforu bychom tu našli jen po skrovnu.

Ukázka chacharského lexika

Tabulkač.5

valit(Kaj vališ?)	jít
plinéra (Co robi ta tvoje plinéra?)	děvče
být u vojtko	být ve vězení
škrábnut	ukrást
žrůna	břicháč
kelnera	číšnice
šest táckův	šest tisícovek
ohne špás	bez legrace
lakovat někoho	lhát někomu
ty krucifikse	nadávka
ty cipe	nadávka
v bunku	ve vězení
ferkérovat	souložit
bardáma	žena pochybné pověsti
animírka	žena pochybné pověsti
uhlobaronka	žena živící se kradením uhlí na haldách

Z předchozích ukázek tedy vidíme, že mluva chacharů nedosahuje barevnosti a širě výraziva pepických „vejšplechtů“ či bohatosti plotňáckých odborných výrazů.

⁵⁶ Maška, Edvard: Ostravští chachaři: In: Přítomnost 1928 str.159

Největším problémem chacharů bylo jejich sociální postavení. Jak již bylo dříve řečeno, chachari byli především příležitostní dělníci, a tak nebylo výjimkou, že byli často bez práce i střechy nad hlavou. V létě byli chachari častými hosty nejrůznějších sociálních ústavů, čítáren a ohříváren. V zimě jim sloužily za příbytek cihelny nebo kanály. V cihelnách zalézali do vyhřátých pecí, ve kterých se přes den vypalovaly cihly.

Sociální postavení ostravských chacharů bylo tedy mnohem tíživější, než tomu bylo u jejich pražských či brněnských soupeřů. Podobně jak tomu bylo u svérázných variant pražštiny či plotnáčtiny, také dnes již chacharština neslouží své původní komunikační funkci. Prvky chacharštiny dnes můžeme nalézt v textech oblíbených písničkářů Pavla Dobeše, Jaromíra Nohavici a bluesmena Pepy Streichla, kteří byli a více méně dodnes jsou spjati pevnými pouty s ostravským prostředím. Slovo chachar se objevuje v názvech mnoha sportovních klubů. V neposlední řadě jsou často chachary nazýváni fanoušci ostravského Baníku

7. Vojenská hantýrka, vojenský slang

7.1. Prameny zachycující vojenskou hantýrku a slang

Vojenský slang se též těšil malému badatelskému zájmu, a proto existuje velice málo jazykovědných děl, jež nám tento fenomén přibližují.

Důležitou pomůckou pro poznání českého vojenského slangu v bývalé rakousko-uherské armádě je slovník F. Čenského (1871), v němž tento vzdělaný důstojník označuje tehdejší neterminologické, slangové pojmenovací jednotky zkratkou mil. v. (= militare vulgare).⁵⁷ Důležitý pramen pro nás představuje opět studie Oberpfalcerova. Zde je vojenskému slangu věnován prostor na stranách 357-363.

Vojenská mluva se však podstatnou měrou změnila, a tak dnes máme zbohatého jazykového materiálu předloženého Oberpfalcerem doloženo necelých dvacet výrazů: kvér, bohoušek, mladšas, ucho, starej mazák (máza,

⁵⁷ Čenský, Ferdinand: Vojenský slovník německo-český. Praha 1871. 167 s.

mazivo), mít to za pár, frajtr, frčka, pecka atd.⁵⁸ Na práci Oberpfalcerovu chronologicky navazuje poměrně neznámé dílo, o kterém se nám nepodařilo nic bližšího zjistit. Jedná se o práci Franty Kocourka Na té naší vojně z roku 1938.⁵⁹ Velice podmětnou se nám též jeví německy psaná práce Die Soldatensprache der Deutschen in ehemaligen tschecho-slowakischen Heer Eugena Rippla.⁶⁰ Z novějších zdrojů můžeme pro naše studium využít studie Jiřího Nekvapila „K dnešnímu stavu vojenského slangu“ a „Poznámky k češtině ve vojenském prostředí“ autora Petra Peňáze.⁶¹

7.2. Definice pojmu vojenský slang

Za vojenský slang je lingvisty pokládáno více či méně nespisovné výrazivo, užívané zpravidla v neoficiálních, popř. polooficiálních projevech vojáků, jimiž jsou označovány pojmy typické pro vojenské prostředí. Tuto definici vojenského slangu nemůžeme pokládat za jedinou a vševystihující vzhledem k širokému vymezení vojenského slangu.

Podle sfér označované skutečnosti můžeme dle Jiřího Nekvapila ve vojenském slangu vyčlenit dvě základní vrstvy vojenského výraziva. Lexikum první vrstvy by mělo být společné téměř všem vojákům, jenž prodělali základní vojenskou službu, neboť se dotýká skutečností, s nimiž je nucen se seznámit každý jednotlivec pobývající ve vojenském prostředí. Jiří Nekvapil označuje tuto vrstvu jako vojenský slang obecný. Druhá vrstva je již vázána k určité vojenské odbornosti, popřípadě se jejího výraziva užívá pouze v určitém druhu vojska. Do této části můžeme zařadit i slang vojenských škol, který v sobě nese mnoho atributů společných se slangem studentským.⁶²⁾

⁵⁸ Oberpfalcer, František: Argot a slangy. In: Československá vlastivěda. Díl 3. Jazyk. Praha 1934, s. 311–75.

⁵⁹ Kocourek, Franta: Na té naší vojně. Praha 1938.

⁶⁰ Rippl, Eugen: Die Soldatensprache der Deutschen im ehemaligen tschecho-slowakischen Heer.

Liberec–Lipsko 1943. XIX–I–568 s.

⁶¹ Peňáz, Petr: Poznámky k češtině ve vojenském prostředí. In: Naše řeč 70, 1987: 131–40.

Ukázky vojenského slangu obecného:

áčko (rok) - nepřítomnost, absence; označení vycházkového oděvu (srv. béčko, céčko)

arma (rop) - prodejna potravin a hygienických potřeb, obvykle dobře propojená s civilním prostředím

atombordel- (prostředky chemické obrany jednotlivce)

azor (- voják, který si vzorně plní své povinnosti)

banány (obd) - vojenské pyžamo (díky jasně žluté barvě)

buzerák, buzerplac (reh) - prostranství větších rozměrů, kde se zpravidla odehrává "pořadovka" a nástupy,

7.3. Vojenský slang- vrstva profesní a vrstva expresivní

Stylistické hledisko nám nabízí rozčlenění vojenského slangového výraziva na lexikum profesní a expresivní. Lexikum profesní je povětšinou spojováno s vykonáváním odborných činností, zde toto výrazivo plní funkci nocionální. Lexikum expresivní, někdy je též možno hovořit o slangu v užším smyslu, zahrnuje v sobě výrazy neodborné, kde funkce hodnotící vyčnívá vysoko nad funkci obecně pojmenovávací.⁶²

Ve vojenském prostředí se setkáváme s větším množstvím víceslovných pojmenování. Tato sousloví jsou však velice často ve vojenském prostředí z důvodů jazykové ekonomie v hojné míře nahrazovány jednoslovnými profesními výrazy. Vznik většiny slov vojenské mluvy je tedy motivován univerbizací.

Vznik expresivní vrstvy vojenského slangu je bezesporu spojen s určitou výlučností vojenského prostředí. Jazyk zde nabývá převážně funkce hodnotící, okořeněné o složku do značné míry emocionální a afektivní. Pro takovýto typ mluvy, především pro její expresivnost, je charakteristický vznik sémanticky nespecifikovaných synonymických řad.

⁶² Peňáz, Petr: Poznámky k češtině ve vojenském prostředí. In: Naše řeč 70, 1987: 131–40.

Značné oblibě se v řadách vojáků základní vojenské služby těší pojmenovávání vojáků z povolání či jejich hodností. Nejzajímavější se nám jeví povětšinou veskrze pejorativní označení pro nově nastoupivší vojáky, tedy nováčky.

V současném vojenském prostředí se nejčastěji vyskytují označení jako: bažant, hektar, rybíz, vogel, zobák, holub. V dobách dřívějších byla označení nováčků četnější. V dnes ji legendární práci Eugena Rippla *Die Soldatensprache der Deutschen im ehemaligen tschecho-slowakischen Heer* nalezneme širokou plejádu takových to výrazů.⁶³

Komparační pohled na výrazy uvedené E. Ripplem a současný stav

Tabulka č..6

Rippl	Současný stav
bimbál (bimbás)	neužívá se
bumbal	neužívá se
vodstávče	neužívá se
maminčin	výskyt je poměrně řídký
cecek	neužívá se
miláček	neužívá se
nováček	výraz poměrně častý
mladej, mládě, mladš	výraz poměrně častý
negramot	neužívá se
sedlák	neužívá se
nevotřkanec	neužívá se
zelenej, zelenáč, zelenina	výraz poměrně častý
ucho, ušák	výraz poměrně častý
sejček	neužívá se
jehně	neužívá se
králík	neužívá se
bažant	výraz poměrně častý

⁶³ Rippl, Eugen: *Die Soldatensprache der Deutschen im ehemaligen tschecho-slowakischen Heer*. Liberec–Lipsko 1943.str.37-45

meloun	neživá se
citrón	neživá se
holohlávek	neživá se

Současná pojmenování nově nastoupivších vojáků

Tabulka č.7

drak	nováček-rukuje většinou na podzim
hektar	nový voják (má to za hektar)
jožka	mladý voják
klofák	mladý spojař
kavka	mladý voják (viz pták)
myš	čerstvý voják v přijímači
holub	viz pták, holub
bažant	viz pták, holub

Pro lexikum vrstvy profesní je charakteristické užití iniciálových zkratk. Dominují zde tedy zkratková slova, utvořená derivací na základě iniciálových zkratk: dévéťé (dozorčí útvaru), zetvéčé (zástupce velitele čety), kávěčé (kancelář velitele čety). Iniciálové zkratky řadíme bezezbytku do vrstvy čistě profesní. Naopak zkratky dotvořené ve slova mají tento statut poněkud snížen. Takto utvořené slovo se svým charakterem blíží vrstvě expresivní, když do ní ještě plně nezapadá. Tento jev můžeme demonstrovat na následujícím případu. V synonymní dvojici dévéťé a dévéťák právě druhý z výrazů v sobě nese symptomy vrstvy expresivní.

Pro profesní vrstvu vojenského slangu je časté užití pojmenovacího typu adjektivum+ substantivum, přičemž zde velkou roli hraje opět derivace. Za slovní základ je zde brán adjektivní člen sousloví, u něhož dochází k obměně produktivního sufixu (dispozičák- dispoziční vozidlo, muniček – muniční sklad).

Slova zkratková a jednoslovná zapadají tedy plně do vrstvy profesní. Naproti tomu valná většina slov složených náleží do vrstvy expresivní (bigošautobus-obrněný transportér užívaný motostřelci, turbomyš- voják čistě nastoupivší k útvaru.

7.4. Možnost využití počítačů při zpracovávání výraziva vojenského slangu

Nejen přímá znalost vojenského prostředí či knižní umělecká stylizace nám podává ucelený pohled na tuto problematiku. K porovnání výraziva různých typů slangů můžeme v hojné míře využít i modernějších prostředků, které v našem případě představují počítače.

V Centru národního korpusu při pražské Karlově universitě je vytvářen textový korpus. Tohoto textového korpusu můžeme využít jako velice reprezentativního zdroje pro tvorbu nejrůznějších lexikografických prací.

Kromě Českého národního korpusu pro nás představuje důležitý zdroj internet. Na soukromých webovských stránkách nacházíme často povídkové vzpomínání na dobu vojny. Výrazy zde obsažené jsou velice aktuální a zachycují současný stav, v němž se vojenský slang nachází.

7.5. Ukázky vojenského lexika získaného pomocí elektronických zdrojů

7.5.1. Vojenské výrazivo a český národní korpus

Prý nedostal <opuštěák>, tak ho přivezli v kufru .

zanr=SCT,autor=Y,rok=. Zabalí v mžiku , jak to nedokáže ani <mazák> na vojně s plnou polní .

zanr=X,autor=Škvorecký, Josef,rok=1990.. V nich spali <vojáci> přehlídkové jednotky a snili o široké a slunné oblasti života , nazývající se " zapár " .

zanr=SCT,autor=Y,rok= byl .. Hned na první zavolání si obul <kanady> , vylovil pistoli , kterou schovával celou válku , a jel pro zbraně .

autor=Škvorecký, Josef,zanr=X. Byl to ještě <lemoun> , příslušník prvního ročníku , a na větší odpor se nezmohl .

autor=Škvorecký, Josef,zanr=X,rok=: " Vole , seš proti nám , vole , úplnej <lemoun> ! " .

Jeden po druhém dostávali poručíci , nadporučíci , podporučíci a aspiríni svoje . Konečně major Borovička doprca l a vyzval shromážděné , aby ho následovali .

autor=Čapek, Karel,zanr=MIX,rok=1993, Darebáci , za tohle vás všechny pošlu na frontu ! <šarže> , zsinále hrůzou , koktaly , že to bude ihned zařízeno ; ale to už Oberhuber křičel u další postele , že musí sofort na frontu vojáček včera operovaný .

autor=Zábrana Jan, Viktor Trnavský , důstojník a později <mukl> , který byl v 50 . letech s tátou na dole Nosek v Oslavanech , byl letos koncem srpna poslední člověk zvenčí , " ze světa

zanr=MUS,autor=Y,rok=1998? Ne .. Aha , <buzerák> , to je moc hezké . . . Ale myslím , že to takhle funguje ve všech společnostech , ať už jsou primitivní , nebo civilizovaný . U nás jsou to samozřejmě spíš různý blbý poznámky nebo přezdívky . . . Jako třeba ? Ó - myš , Ká dvojka.

..... jen vrtěl hlavou a vzdaloval se s puškou , kterou nesl tak jako rybářské pruty , děsně mu vadil ten vojenský <kvér> , tak se k němu nehodil ,
." A stejně se ten <kvér> jmenuje AK - 47 , což znamená avtomát Kalašnikova - rok 1947 , dodnes ho vyrábí lževskij mašinostrojiteľnyj zavód , " řekl pan Moritz . "

autor=Škvorecký, Josef,rok=1990,zanr=Xroty

..... a silně zablácená <bagančata> - představovaly ty boty hezkou věc , jakýsi estetický záchytný bod v prostoru , naplněném jinak vojenskými řády a jejich šedivou perspektivou .

(zdroj: Český národní korpus)

Zdroj: Český národní korpus

7.5.2. Ukázky vojenského lexika ze soukromých webovských stránek

Vítr fouká, padá sníh a celá jednotka je nastoupena v pozoru na buzeráku a čeká na velitele.

Zde musím podotknout, že HáDéčko, jak se to hospodářskému dní říká, se dělá od osmi do jedné.

Úkolem bylo namydřit dlouhou kachlíkovou podlahu tekutým mýdlem, jemuž se tu pro jeho hlavní nepříjemnou vlastnost říká mazlák, načež ji do sucha vytřít hadrem.

Pořadovky však ještě pro dnešek nebyl konec.

Zajdu si teď do Army, vojenského obchodu se smíšeným zbožím, napíšu pár dopisů, půjdu na oběd a nějak přetrpím odpoledne až do večerky.

Sotva jsme se ze cvičiště doplazili na ubikace, za nemožný čas nás dozorčí nutil převléknout se do maskáčů, nazývaných též oděv vzor 95, a šlo se na snídani.

Dnes byla v plánu prohlídka u zubaře, a jelikož posádka nemá vlastní ordinaci, vyměnili jsme baseballky za barety a vyrazili na berounskou polikliniku.

V podstatě šlo jen o rutinní záležitost hlavně kvůli papírování, nicméně většina čety z toho udělala docela vážné zdravotní vyšetření za účelem získání úlev na každodenní protivné RTC (ranní tělesné cvičení - rozcvička).

. Měl jsem tehdy svoji první hlídku, konkrétně hlídání autoparku, kterýmžto názvem se v rámci kasáren myslí několik aut, převážně V3S, zaparkovaných na cvičišti.

Než se z oblohy docela ztratily červánky jsem pozoroval zuřivě si kanady čistící vojáky...

Mým úkolem bylo přepisovat do počítače součástky chybějící do kompletní výbavy na V3Skách.

Tento člověk, mohu-li takto pohanět lidskou rasu, si pro nás přichystal na večer činnost mezi vojáky honosně nazývanou barevná hudba nebo prostě barevka. Oba tyto slangové výrazy znamenají jednu činnost, a to co nejrychlejší převlékání do různých úborů, od pyžama, které je žluté, přes modré

tepláky, maskáče v různých odstínech zelené až po montérky v barvě černošedé.

Ze všech osmi her se mi sedm podařilo vyhrát, nicméně ke správnému požitku ze hry by výrazně pomohlo zrušení velice častých "fyziček". Tento signál píská kdykoliv v denní a večerní době přijímače dozorčí roty, chce-li mít jistotu, že žádný člověk z roty nedezertoval a je fyzicky přítomen. Po písknutí se všichni seřadí na chodbě, když chaos jakž takž utichne, dozorčí čte jména podle seznamu, dotyčný se hlásí "Zde" a odchází zpět na pokoj.

Ten den jsem byl zapsán na seznamu hotovostní jednotky bojového rozdělení - zkráceně BoRo. V této službě v podstatě nejde o nic jiného, než čekat přibližně do doby kolem sedmé hodiny večer, kdy tento signál vyhlásí dozorčí brigády. Jakmile se tak stane, doběhne každý, kdo se na onom seznamu vyskytuje, k dozorčímu a nechá se odškrtnout, jako že tam byl. Vyjímecně se stává, že nechá částí nebo celé skupině BoRo, sestávající se z dvaceti lidí, uklízet nějaké ty prostory, kam uklízečka z důvodu utajení nemá přístup

Asi okolo jedenácté jsme opravdu začali s přípravami na OTC.

VéDéčka mají opuštěák do půlnoci.

Myši !", tak nám, nejmladším vojákům říkají. "Myši ! Spíte ?"

"Ty vole, zhasni ten krám, teď sem volal DéBěťák (slang pro dozorčího brigády), že je tu kravál, tak to vypni !"

Sbalit si plnou polní, masku, malou polní, na opasek nasadit vyfasovaný bodák a sumku, což je jakási ledvinka na munici z 2.světové, dále lopatku a helmu, na rameno samopal a mohlo se vyrazit.

Všeobecně se vědělo, že písař má klid, "fox" jak se tady tomu říká.

Pár skautů se rozhodlo zavést na vojně novou tradici, alespoň mě to tak připadalo, a to "Loupání banánů". Jelikož banán znamená ve vojenském slangu pyžamo....

V plánu naší cesty bylo kousek za Zdejčinou OPZHN, tedy ochrana proti zbraním hromadného ničení.

Čas od času, ale pokaždé, když si řeknu, dostanu na víkend opuštěák.

8. Argot v literárních dílech

První stylizované ukázky z městského hovorového jazyka se v našem domácím prostředí objevují již na přelomu století a před první světovou válkou. Charakteristické jsou například pro stylistickou výstavbu textů Karla Ladislava Kukly, Ervína Egona Kische, Ignáta Hermanna a Karla Matěje Čapka Choda. Největšího rozmachu a uměleckého zájmu se však argotu dostává až počátkem dvacátých let. Vůdčím impulsem, jež tuto vlnu zájmu vyvolal, představuje bezesporu uvedení Langrovy *Periférie* v roce 1922 a tři roky později dramatisace Vachkova *Bidýlka*.

Velice málo příkladů ukázek „nekonvenční češtiny“ nalezneme v literární produkci po druhé světové válce. V původní autorské tvorbě byla práce s argotickými výrazovými prostředky značně tabuizována, roli nových průkopníků v této oblasti tedy plní literatura překladová.

V původní české literatuře pracovali s „nekonvenční češtinou“ např. Josef Škvorecký, Václav Dušek.

V samizdatové a exilové literatuře nalézají argotické jazykové prostředky využití především v dílech J. Nováka, V. Třešňáka, P. Landovského, J. Pelce a dalších.

8.1. Argot v textech uměleckého stylu

Přítomnost argotu v uměleckých textech je v české beletristice je jevem poněkud okrajovým.

Většinou se spokojujeme s tvrzením, že argotismy v textech uměleckého stylu představují charakteristiku postav v přímé řeči, zřídka charakterizují prostředí v pásmu vypravěče. Jiná možnost se většinou v české odborné literatuře neuvádí, ačkoli na prvky argotizace v poezii poukazoval už ve svém slovníku Puchmajer.

***Když jsem tyčel w Praze v Kriminálu,
Dostal sem tam dvě stě wod kaprálů.
Tyčela ta se mnau má gamborka.....***

Tyto první literární argotické pokusy bychom mohli , jak uvádí ve své studii „ Argot jako prostředek umělecké stylizace Marie Krčmová, považovat za prvky lidové poezie.⁶⁴

Vedle těchto pokusů lidové poezie můžeme paralelně vysledovat existenci argotu v uměle sestavených textech, jež jsou na argotické výrazivo bohaté. Tyto texty byly pravděpodobně určeny pro kabarety. Nemalým zdrojem jsou pro nás i prvky vězeňské poezie sedmdesátých let dvacátého století (Bondy, Jirous).

8.2. Ukázky české hantýrky a argotického lexika na stranách uměleckých děl⁶⁵

Zikmund Winter:Kulturní obraz českých měst

Tabulka č.8

důl	kapsa
svršek	klobouk
psík	ručnice
obušek	sekyra
míčka	šavle
paříbok	kožich
špalek	sedlák
pastucha	rychtář
skokan	biřic
tyka	šatlava
prachy	drobné peníze
lišky	zlaté
klika	měšec

⁶⁴ Krčmová, Marie: Argot jako prostředek umělecké stylizace. In: K 3: 106–117.

⁶⁵ Zdrojem nám byly všechny knihy uvedené v seznamu pramenů. V případě ukázek argotických prvků v díle Josefa Škvoreckého je zdrojem ČNK- Český národní korpus)

Václav Cíbula: Pražské figurky

„To byl panečku nelovec“

Zauřadoval jsem do šachty, protože jsem čul, že je v teple, ale on byl pohořelý.

Sám nebral tvrdou, jen měkkou, a mě nasypal ampažůru, šif žádnej

Frajerům se říkalo těžká váha nebo také pražská fláma. pepíci byl nemarkantnějším zosobněním těžké váhy.

Egon Ervin Kisch – Zapovězené lokály

Tabulka č.9

zočit	spatřit
fabrička	pražský výraz pro dámu
prošťárávat	kontrolovat
civět	hledět
slavík	nedopalek
oko zákona	policie
čára přes rozpočet	něco s čímž se nepočítá
pangrót	bankrot
špendýrovat sklenici	přinést sklenici
všivárna	předsín
tunel	dlouhá, klenutá místnost
někoho natahovat	někomu lhát, vymýšlet si
abrichtovat	
někoho ocigánit	někoho okrást
něco čapnout	něco ukrást
cancat film	vymýšlet si
stavět se do haptáku	stavět se do řady
knif	
kšeft	obchod

První hosté, které vstupující zočíme jsou dva vojáci.

Dámy jsou většinou tak zvané fabričky, -pražský výraz, který by se dal do němčiny přeložit slovem Fabrikantinnen sice doslovně, ale ne dle smyslu. Z lokálů, jež policejní komisařství josefovské nejvíce prošťárává, je na vynikajícím místě hospoda na zednické.

Otočil se o 180 stupňů a cíví nám z tak bezprostřední blízkosti do tváře, že cítíme zatraceně hnilobný zápach slavíka.

- dva policajti s rozepnutými pouzdry na revolvry a dívající se daleko odmítavěji, přísněji, nežli by byl pohled oka zákona.

Už je čára přes rozpočet.

Já si nenechám nadávat sviní, a kdybych měla udělat pangrót.

Potom nás prosí, bychom mu špendýrovali také sklenici.

Z Týnského dvora přicházíme nejdříve chodbou do předsíně tak zvané všivárny.

Potom vcházíme do tunelu, dlouhé, klenuté místnosti.

Ty vole, ty mě budeš natahovat?

Musíte zas něco Nového abrichtovat, bychom vám to mohli čapnout.

Ah, ten černochoch, kterého's ocigánil poznal tvoji fotografii tuze dobře.

Člověče necancejte film.

Ti se staví do haptáku do řady a smekají klobouky

Zde by mohl člověk najít leccjakou mezeru v zákonech, mohl by žasnouti nad mnohým obchodním knifem....

Jdu do kšeftu. A ty?

Slovo chabrus je zkomolenina hebrejského výrazu chavroso, tj. přátelství

Při bumlových kravalech štal policajty proti výtržníkům a výtržníky proti Němcům...

Každá zástava, jež je jim předložena, podléhá poradě a oba chabrusovi machři, jež lze poznati dle tužky.....

Muž ten má čisté vycíděné boty kanony, čistě vypraný zvilinkový oblek, hasičskou přilbu.(88)

dělat bacha	hlídkovat
švédské záclony	mříže
dišputice	hůl k předávání motáků
moták	dopis
dišputovat	dorozumívat se pomocí motáků
kafař	jednoduchá přišpičatělá roura
štílety	dýky
hajzl	nadávka
panchart	nadávka
všivák	nadávka
športka	cigareta
bandur	
pasírka	
hochštapler	dobrodruh
štamgast	stálý návštěvník
slyšet všechny andělíčky troubit budíka	

Jak za několik měsíců vyšlo před soudem najevo, dal Stalio, který dělal bacha přede dveřmi krámu....

Za tento nezdařený pokus vloupání dostal Linhart nejméně než 8 let pobytu za švédskými záclonami na Pankráci...

Tyto hole se jmenují v hantýrce dišputice, protože ve vězeních podávají si trestanci motáky na tyčích, jež někde na dvoře sebrali, tedy takto pomocí podobného materiálu dišputují.

.... A v skladištích se často užívá kafaře. To je jednoduchá železná roura dobře přišpičatělá.

Zakázané zbraně jako dýky, štílety, kordy v holi plní vitrínu.

Jsi ty ale hajzl, mínil
..... že prý jsem panchart
.....že prý jsem všivák

Tu přelomil jsem v kapse športku a podal jsem nocleháři půlku. ...Byla tedy půlka cigarety poctivě rozdělena.

Když se vrátil, položil před každého z nás bandura na postel a směli jsme si jít pro polévku.

Maj pasírku?

Tě péro, Egone, pozdravila mne hlasitě přes celý sál.

Ale všechno je individuelní: šejdíř velkého stylu hochštapler....

.....byl oceňován za štamgasta U zdrápaného fíry

.... Ale místo odpovědi vytne ti takovou facku, že slyšíš všechny andělíčky troubit budíka.

Karel Ladislav Kukla: Noční Prahou

....Ferdáček nosil bůhví jak dlouho starý klobouk, kol dokola již všecek zohýbaný, omakaný a promaštěný, že div z něho již stříška neodpadla, takže s tou bouřkou, s tím zpustlým nalejvákem topil ohromnou ostudu.

...tlustého Čokla Rézinčina, jenž měl všude „pré“....

Pan rada Kapounek byl právě zase v dobré míře, vyzuknuv před chvilkou „U Lobkoviců“ velký samotok na malý „gábl“, na pernou papričku na smetaně....

....hned však poznal svůj omyl, když „starej“ dodal kuckaje se smíchem...

Oni že půjdou do šantánu, do „Stadt Wien!“ Člověče neprášej!

Podoben nachmelenému Falstafu nebo brabantskému pivnímu králi Gambrinovi, jedl silně proleželé pivní syrečky, v pražské češtině zvané „bírhundy“.

... a vrazil do sebe poslední doušek z gigantického tupláku. A radši nalejou znova! Repete!

Hanzi, který patrně chtěl dopít až do dna ten pohár pěnivý, čili po buršáckém způsobu „udělat ex“, škulbl sebou

...bez něhož bych i bídné štamprle musil postrádati a hubu sušiti- neboť stará vojna za mne v hospodě platí, s sebou mne na flám bere a nechá mne u sebe i z opíce vyspatí...

Josef Kutík : Balada z černého asfaltu

"Vono mu fakt ruplo v bedně. Každou chvíli ho ,zahlídnu někde zalezlýho, šmíruje mě a myslí si, že ho nevidím."

"Do té doby, než to budete mít -zrychtovaný, můžete bydlet v mém kéru."

Dala na stůl blejskavou škatulku s malejma vyndavacíma popelníčkama a za palovačem a z té škatulky nám nabídla retko. Tak jsme se vzali a bánili a bylo nám blaze.

"Je ,to ólra'jt," povídám.

To je dobrý," řekl Tony. "Už sme to sfoukli."

Sem zkrátka asi fakt magor. to bude vana. Úplnej blb.

"Povídal, že von by to určitě položil, ale má fajr, že by na něj prasklo to vydírání. Tak to rači zatlouk."

K vodě sme měli kousek, tak sme se svlíkli a koupali se jen tak, v neoprénu.

Teď teprve sem si voddech. Že to ale bylo nahnutý.

Jedno mně byla jasný. Po někam de a je celej žhavej, aby se mu dostal na kůži.

"Žádný levoty, Vocmrdo, jasný?"

Von si vyhlíd místo na nábřeží na smíchovský straně. Musíme to mít vobšancovaný, aby nám nemoh zdrhnout."

"Vidím tě, Vocmrdo. Co dělá ciferník?"

"Ty se di taky bodnout, ty kašpare i s tím tvým zázrakem

. Si prsa, sirotku."

""Ahoj, Dagmaro." A vodrazil.

"Hele, Šilhovej Kráva se sazí," zaječela Soňa. "Proto von se trh." ,

Napili sme se a já sem začínal bejt parádně pod párou, Fakt. Já moc nepotřebuju a hned mám v kouli.

"De vo něco jinýho. Kámoš potřebuje mergle."

Pánové, vole, co si myslí~? Je to tutovka a ráno sme v balíku.

Vyrazili sme každej jedno pivo.

Kdyby se nebál, že se poveze, vyvalil by všechno. A voni mu třeba slíběj, že ho

z toho **vysekaj**, a van bude tak b1bej, že to **fakt vyvalí**.'

Sundej si jednu, sundej si druhou botičku, vyzývala muže kalhotách dávná

žizkovská saze, začni už, začni, hošánku

.....a za ním vy, hopkuje na čerstvý vzduch blond **luketa**, že se nám z ní dělá na očích astigmatismus. (Josef Škvorecký: Hořkej svět)

"Ale sou to, pánové, trojčata. A samý **dole puklý**."

A Richard povídá: Ty **hrtane**! Seš **hlad hladounská**, dneska se neplatí ani za dar krve, všechno se děje na bázi obětavosti a uvědomělosti

V partiích okolo krku měla sedm krevních podlitinek, kterým se technicky říkává **cucflek**.

Pavel Frýbort-Vekslák

" Já se na tenhle **kšeft** už vyseru ! " odplivl si jeden

Kdyby ses potřeboval oháknout trochu jinak nebo si půjčit auták nebo já nevím co .

Takže pamatuj - kdyby tě náhodou napadlo , brácho , že už máš **stopadesát koliků** v kapse a že se můžeš na mě i na ten **kšeft** vykašlat , nedělej to

Posluhovi , co mi tašku odvedl až do klimatizovaného pokoje , jsem šoupnul **pade** .

Voholit - to беру . Voholit proto , že je kavka . A ne že je Žid a já proti nim něco mám . " " . Sto dvacet **mařen** . . . ani ne

Nepřipadá si jako **kurva** ? Koneckonců ona a tisíce ostatních , které jinak mají pro **šlapky** pouze slova opovržení , to také dělají pro peníze .

A nic netušící manžele přijdou v úhrnu draž nežli poctivá dorota .

Z tašky jsem vyndal placatku korzára . Na jeden záťah vyluxoval snad polovinu

Nalej si panáka a hlavně na nic nemysli , rozumíš ?

Tvrdý alkohol je záležitostí jen somráků a notoriků . "

.....ted' se čeká , až zase sbalím kufry a potáhnu somrovať o číslo dál .

Vyklidily by ty ostatní bejvák , anebo by ostaly na kukačku , jestli mukl ještě nezapomněl , jak se naráží pípa ?

Pro člověka právě vypuštěného z lapáku dokonce krásná .

Krucinál , člověk se vrátí z lapáku a čekají ho jenom samý maléry .

Žrádlo donesou člověku až pod hubu , když se mu dneska nechce makat , tak natáhne nohy na stůl a může šlengrovat , havaj , starosti žádný .

Odpočítal osm papouchů , zamyslel se a dva přidal .

Deset litrů kdysi bývalo dost peněz .

Dneska pro mladýho potřebnýho kluka , který se vrátil z lapáku a má na sobě jen to , v čem mu kdysi nasadili klepetu , je to jak pro vola malina .

Žes nechtěl ty mý důry , se nedivím . Já bych je taky nehobloval .

Sice tvrděj , že bez gumy ani ránu , ale kdo jim má věřit . Mně jde jenom o to , aby sis pěkně zašoustal

Za dráty mě přivedl tlak okolností , které se postavily proti mně .

Za dráty mě přivedl tlak okolností , které se postavily proti mně .

V tomhle kšeftě si nesmíš jet jenom po vlastním prkně

Nepyskuj a ukaž mu kozy ! "

Druhé dvě šlápoty lhostejně žvýkaly pravou americkou kvalitu

Nebo ho při běžný perlustraci sejme kudlou neznámej drban .

A žádný béčko asi nebude , soudě podle předpokoje .

Jednak o to , že díra do včelína je něco jinýho než dát nakládačku dvěma sandálům , co maj na hlavě tolik másla , že jim teče až do zadku . Když jde někdo čuchat fialky odspoda , těžko se to dá zatušovat .

8. Nonverbální komunikace a zlodějská hantýrka

8.1. Zinky, tajná znamení lupičů žhářů a žebráků

8.1.1. Slovo Zink (význam a původ slova)

Slovo „zink bylo do české zlodějské hantýrky přejato z německé rotwelsch. Zde je pevně zakotveno již na přelomu 12. a 13. století. Původně bylo nejspíše prvkem tajné mluvy neněmeckých žvlů. Slovo „zink namenal především každé tajné znamení zprostředkované zvláštním užitím hlásek, mimiky a grafických znamení.

Slovo bylo odvozeno z latinského výrazu signum, francouzského signe. Ve psané podobě se tento výraz objevil poprvé v tzv. Hildburghauském soupisu z roku 1753 (Hildburghäuser Verzeichnis von 1753) jako kompositum Zinkplatz (místo, kde se banda ustavovala a Zinkstechen, tj. činiti hluk při pochodu (voj). Také gramatika tzv. rotwelsch z roku 1755 tyto výrazy přejímá. Pro židovskou němčinu je tento výraz cizí, ačkoli byl pro židovské zloděje běžný.⁶⁶

Již z jazykového významu slova zink vidíme jak obrovský komplex dorozumívacích prostředků v sobě zahrnoval. Sotva bychom mohli všechny tyto prostředky představit a rozčlenit. Na četnících a vězeňských úřednících však byla tato znalost vyžadována.

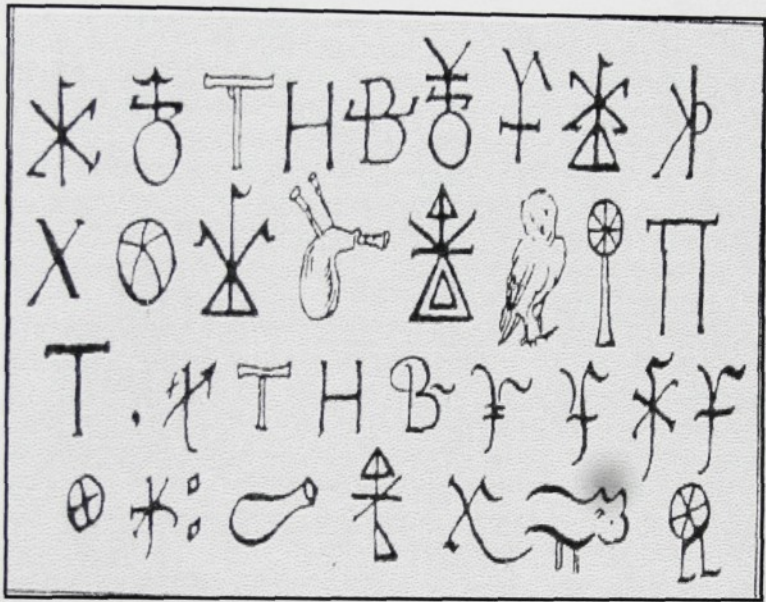
8.1.2. Historie tajných zlodějských značek

V šestnáctém století se začaly v Evropě objevovat poprvé tajné zlodějské značky, tzv. Mordbrennerzeichen. Tento výskyt se datuje mezi léty (1540-1560) Tento soupis již obsahoval více než 340 znaků. Což představovalo obrovský nárůst a oblibu tohoto dorozumívací prostředku, neboť ve století čtrnáctém se užívalo přibližně dvanácti znaků (Kopečný).

⁶⁶ Obdobě: Roland Girtler, **Randkulturen**, Theorie der Unanständigkeit, 4. Aufl. (Böhlau) 2003

Tyto znaky informovaly členy lupičských band o tom, že v určitém čase bude přepaden a vyrabován dům, případně zapálen. Kluge poukazuje na to, že právě v roce 1540 byla vyslýchána mordýřská banda, která užívala těchto zvláštních znaků.

Teprve od poloviny 18. století se pod výrazem zink rozumí všeobecný dorozumívací prostředek ve formě grafického znaku.⁶⁷

obrázek č.9: stará žhářská znamení a hesla kolem roku 1540

Slovo zink se v této době objevuje poprvé také jako výraz pro zamaskování tajné zprávy.

V pozdním osmnáctém století a na počátku století devatenáctého kdy došlo k zániku stavovské společnosti a v čase, kdy se začíná pozvolna formovat společnost měšťanská, proniká do popředí veřejného zájmu fenomén nestavovského potulného, na ulicích žijícího lidu. Výraz zink zde poprvé nabývá významu časového ohraničení.

V době po druhé světové válce se tajná zlodějská znamení stejně jako otwelsch užívají velice zřídka. V posledních letech dochází opět k znovuoobjevení tohoto fenoménu, a to především v souvislosti s kriminální činností.

Obdobě: Roland Girtler, **Randkulturen**, Theorie der Unanständigkeit, 4. Aufl. (Böhlau) 2003

Novými uživateli těchto tajných znamení se čím dál tím větší měrou stávají vykradači bytů a jejich zásluhou vznikají nové a nové formy těchto znaků.

8.1.3. Funkce a účel tajných zlodějských znamení (zinků)

Právě tak jako rotwelsch se zinky přiřazují určité skupině obyvatelstva, která podléhá koloritu určitých sociálních podmínek. Nositelé rotwelsch se následkem toho shodují s nositeli těchto „zinků“, a vytváří tím nonverbální část komunikace. Účel užití těchto znaků vyplývá ze situace svých nositelů, kteří se často nacházejí v situacích, v nichž je nutný výskyt tajné komunikace.

Obsahy těchto znaků vyplývají ve většině případů z informací pro tuláky či žebráky, kde se dá s úspěchem něco vyžebrať, či upozorňují na určité nebezpečí.

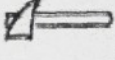
8.1.4. Grafická znamení

Grafická znamení představují v zlodějské tajné řeči největší množství různých druhů symbolů. Při bližším pohledu na tyto symboly můžeme hovořit o obrazech či tajném písmu, které však nemůžeme spojovat s jazykovou realitou. Mimo jiné tato znamení můžeme rozdělit na znamení lovecká, poznávací, kapsářská či žebrácká. Tato znamení se psala kouskem uhlí, křídou nebo červenou hlinkou na zeď, či se tam prostě vyrývala. Nebylo-li uhlí nebo křída po ruce, vypomáhali si potulní lidé přírodními materiály. Z vrbového proutí vázali různé uzly či svazky, v nichž bylo skryto určité sdělení. Nejčastěji se umísťovaly na místech, kde docházelo k největší fluktuaci nekalých živlů. Takovými místy byly hostince, nádraží, klášterní či kostelní zdi. V hostincích a noclehárnách se tajná znamení malovala v blízkosti dveří.⁶⁸

⁶⁸ <http://www.guidosworld.de/nachschlagen/gauner/gaunerz3.html>

8.1.5. Tajná znamení žebráků

Mezi těmito tajnými znameními nalézáme mnoho stereotypu. Tato znamení informovala své uživatele pouze o tom, zda-li se v dané lokalitě vede žebrotě. V tomto případě není jasné, zda se jedná o zprávy striktně znakového či obrazového charakteru.

<u>Tajná žebrácká znamení</u>			
opuštěná osoba		staří lidé	
žádný muž v domě		žena má ráda muže	
pozor, neprozradit		zde žije úřední osoba	
zde bylo cosi uloupeno		zde žijí soucitné ženy	
nemocný zde něco dostane		zde žijí lehkověrné ženy	
zde bydlí policie		muž	
zde jednou pracováno		pouze strava za práci	
zde se dá sehnat práce		výdělečný lup	
dotěrnost se vyplácí		zatčený	

obrázek č.10: Tajná žebrácká znamení⁶⁹

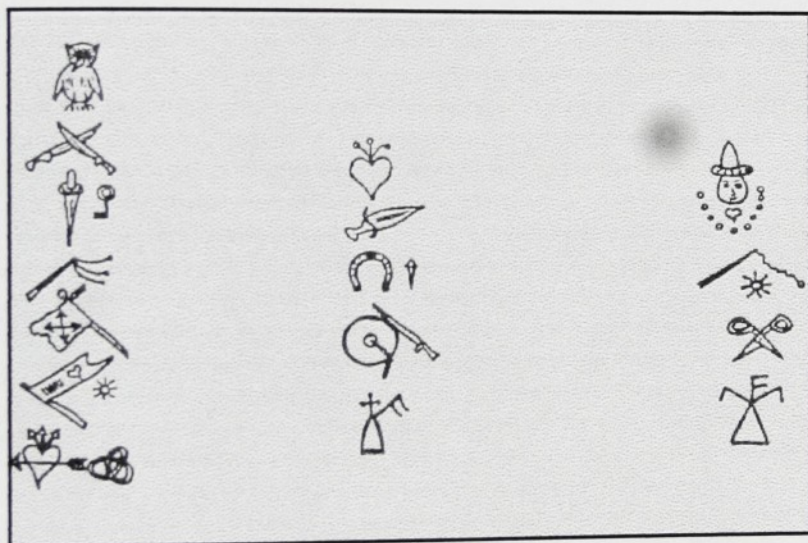
⁶⁹ Obrázek byl přejat z: <http://www.guidosworld.de/nachschlagen/gauner/gaunerz3.html>

1.6. tajná zlodějská znamení

Většina tajných znamení představovala zprostředkovanou komunikaci kriminálních živlů se svými komplici. Poskytovaly svým uživatelům informace o radě, útěku, věznění či prozrazení. Tato zprostředkovací znamení umožňovala zločincům také výměnu informací uvnitř jejich skupiny o plánovaných trestných činech a místních poměrech, které napomáhaly jejich provedení.

1.7. Rozčlenění tajných zlodějských značek dle funkčních znaků

Poznávací znamení

obrázek č.11 :Tajné osobní a rodové znaky

Jednu ze skupin grafických značek (znamení) představují tzv. znamení poznávací. Ta sloužila popřípadě každé jednotlivé rodině, náležející k potulným trestancům k jejich identifikaci. S takovým znamením se často pojil pocit cti a vlastní identifikace.

Poznávací nebo též osobní znamení byla ve většině případech vytvářena jejich samotnými nositeli a objevovala se také příležitostně na

pečetních prstenech svých tvůrců. Částečně se taková znamení ztotožňovala s rodovými znaky, na nichž se vyskytovaly tytéž grafické elementy. Často se k tomuto účelu užívalo zvířecích motivů. Dalším znakem bylo užití různých geometrických forem jako kruh, ovál, čtyřúhelník či trojúhelník. Základem pro tuto výměnu informací byla tzv. jmenná znamení.

Každý zločinec měl svou určitou značku, určitý druh znamení, jež se těšilo u ostatních členů bandy zvláštní vážnosti a nikdo se ji neodvážil napodobit. Tato poznávací znamení plnila také účel jakési přezdívky. Často znázorňovanými symboly byly různé druhy ptáků (sova), zvířat (zajíc) či předmětů (nůž, bič).

Pokud chtěl zločinec navázat kontakt se svými kumpány, nakreslit tzv. směrové znamení s datem na určitém centrálním místě. Tímto bylo označeno místo setkání. Také se šipkou označoval směr, kudy jít, počtem a velikostí čar se udávalo, zda-li se jedná o muže, ženu, dítě, či zvíře. Tato znamení bývala nejčastěji zaznamenávána na rozcestích, kamenech, stromech, či zemi a informovala kolemjdoucí o používání cest lupičskými bandami. V kombinaci s rodovými značkami dokonce umožňovala sledování pohybu určité osoby.

Znamení označující zvířata či děti byla značně variabilní, ale také symboly pro muže a ženy byly také částečně zaměňovány.

8.1.8. Znamení s rozdílným významem.

Při vzájemném porovnávání zlodějských tajných znamení, se všeobecně dochází k závěru, že některá užití těchto značek jsou často synonymní a dochází tedy často k jejich záměně. Jako příklad nám poslouží následující vyobrazení.

Znaky s podobným grafickým znázorněním, způsobující nedorozumění

zde jsou peníze

Pozor, velké
nebezpečí

zde není nic

přiznání

8.1.9. Ostatní znamení

Ostatní již dříve zmíněná znamení představují vedle grafických znaků, důležitou část tajných zlodějských znamení. Všeobecně se rozlišují tato znamení od znamení grafických tím, že se užívají bezprostředně, v přímém kontaktu a jsou součástí komunikace. Naproti tomu grafická znamení v sobě skrývají určitou distanční složku a na přímé komunikaci se tedy nepodílí.

obrázek č.12: Tajná prstová abeceda⁷⁰

⁷⁰ Obrázek byl přejet z: <http://www.guidosworld.de/nachschlagen/gauner/gaunerz3.html>

Tajná znamení lovecká a kapsářská se často znázorňovala rukama či prsty. Základnu pro komunikaci představovala tzv. jednoruční znaková řeč. Užitím této znakové abecedy bylo uživateli umožněno přesnější porozumění v průběhu.

Z tohoto důvodu se systém tajných loveckých znamení označoval jako optické telegrafování. Také zrcadlové psaní slov ve vzduchu či psaní slov do otevřené dlaně komunikačního partnera byl často řazeno k tomuto typu tajných znamení.

Také hlasová znamení měla mimo jiné také funkci poznávacího znamení. Pokud nebylo možné z důvodu špatné viditelnosti použít znaků optických, přišlo na řadu uplatnění rozličných zvukových signálů. V mnoha případech se jednalo o napodobení zvuků zvěře či domácího zvířectva (houkání sovy, kohoutí zakokrhání).

8.1.10. Moderní zlodějská znamení

Na konci 18. století prožívají tajná zlodějská znamení období rozkvětu. V období mezi světovými válkami naopak upadají v zapomnění. Již několik let, a to prostřednictvím „moderních zločinců“, stojí opět tajná znamení v popředí zájmu široké veřejnosti. Nejen zloději, ale také sprejeři nechávají na veřejných prostranstvích své tajné značky.

10. Závěr

Naše diplomová práce nazvaná Pohled do světa slangu poukazuje na širší jednotlivých uhlů pohledu na námi vytýčené limitační útvary, zlodějskou hantýrku a vojenský slang.

Hlavní cílem naší diplomové práce bylo poskytnout co možná nejpodrobnější výčet pramenů vztahujících se k předmětu našeho zájmu. V tomto kontextu jsme samozřejmě nemohli práci ochudit o pojednání, jenž objasňují historické, zeměpisné a sociokulturní důvody a podmínky vzniku české hantýrky. Neopomenuli jsme též zmínit se o vývoji nastíněného fenoménu z hlediska jazykového. U popisovaných jevů povětšinou ani nechybí hledisko komparační, které nás takto nepřímou upozorňuje na jevy frekvenční.

Ve druhé části naší práce jsme na vybraných uměleckých dílech demonstrovaly stylistickou živost popisovaných jevů.

V kapitole pojednávající o vojenské hantýrce, potažmo vojenském slangu, jsme si předem neuvědomovali situaci, v níž se dnes tento fenomén nachází. Zrušením základní vojenské služby se velice zúžil pole, v němž by vojenská mluva sloužila běžné komunikaci. Vojáci z povolání a studenti vysokých vojenských škol užívají vojenského slangu jen sporadicky. Odvolávají se na tvrzení, že vojenský slang je spíše "parketou", vojáků základní služby. Při samotném výběru tématu diplomové práce se samozřejmě vědělo, že se nastíněné jazykové fenomény již po delší dobu těší velice malému zájmu lingvistů. Tento nezájem je na jedné straně způsoben obtížností průniku do uzavřené komunity současných uživatelů argotu a též špatnou dostupností písemného materiálu. V neposlední řadě zde velkou roli hraje i ten fakt, že od vydání poslední odborné a tématicky erudované práce Františka Oberpfalcera (Argot a slangy. In: Československá vlastivěda. Jazyk. III. Praha 1934) došlo k poměrně velké více než šedesát let trvající prodlevě v badatelském úsilí.

Proto je diplomová práce především prací teoretickou.

rovnání platnosti a frekvence cikánského lexika ve „Slovníku české hantýrky“ Františka Bredlera se současným stavem ⁷¹

Tabulka č.11

Bredler	Český výraz	Dnešní stav
are	vepř	neužívá se (dnešní výraz -baličo)
ápna,cápni	žába	užívá se
ocha	sukně	užívá se
ábě	dítě	dnes jen ve tvaru čávo
eros	nebe	užívá se
kno	sádlo	užívá se
ór	zloděj	užívá se
urek	nůž	dnes se užívá jen výrazu čuri
and	zub	užívá se
arák,dar	strach	užívá se
iv	žito	užívá se
uripen	dálka	užívá se
yklo	šátek	užívá se
ád	košile	užívá se
áv	vesnice	užívá se
urdo	hřebec	užívá se
incos	řetěz	pouze lanckos
okši	nudle	užívá se
ibni	nevěstka	užívá se
afa	opice	užívá se
ikle	žena	rakly
iklička	děvče	rakroly
rála	komora	dnes:prala=bratři
ilina	hlupák	jen tvar:dilino
áro	penis	kár
ahni	slepice	kachni
óro	srdce	užívá se
angli	hřeben	užívá se
aštúno	dřevěný	užívá se
uči	hrnek	užívá se

Platnost výrazů jsme ověřili na základě výpovědi zástupců romské komunity ve městě Varnsdorf (rodina Godlova, Fekova, Sivákova a Rigova). Informace jsme získali jak přímo v prostředí této romské komunity, tak formou dotazníku.

Seznam použitých knižních pramenů (lit. odborná)

- akademický slovník cizích slov. 2 svazky. Kolektiv autorů pod vedením Věry Petráčkové a Jiřího Krause. Praha 1995. 834 s.
- ěčka, Josef Václav: Česká stylistika. Praha 1992. 468 s.
- redler, F.: Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské). Železný Brod, nakl. Ferdinand Krompe 1914
- aller, J.–Mrázek, J.: První slovník slangů a kolokvialismů. Praha 1947.
- repl, Miroslav et al.: Příruční mluvnice češtiny. Praha 1995. 800 s.
- avránek, Bohuslav–Jedlička, Alois: Česká mluvnice. 5. vyd., Praha 1986. 592
- ubáček, Jaroslav: O českých slanzích. 2. doplněné a přepracované vydání. Ostrava 1981. 214 s.
- ubáček, Jaroslav: Malý slovník českých slangů. Ostrava 1988, 189 s.
- hloupek, Jan: Knížka o češtině. Praha 1974.
- limeš, Lumír: Slovník cizích slov. 5., přepracované a doplněné vydání. Praha 1994. XXVII + 845
- ováček, Otakar: Brněnská plotna. Brno: vl. nákl., 1929 74.s
- berpfalcer, František: Argot a slangy. In: Československá vlastivěda. Díl 3. Jazyk. Praha 1934, s. 311–75.
- uředník, Patrik: Šmírbuch jazyka českého. 1. vyd. Paris 1988. 416 s. 2. vyd. Praha 1992. 451 s.
- ippl, E.: Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch. Reichenberg, Verlag: Gebrüder Stiepel 1925.
- ippl, Eugen: Die Soldatensprache der Deutschen im ehemaligen tschecho-powakischen Heer. Liberec–Lipsko 1943. XIX–I–568 s.
- uk, Jaroslav: Několik slangových slovníků. Praha 1991. 137 s.
- nilauer, Vladimír: Nauka o českém jazyku. 6. vyd. Praha 1982. 336 s.

Seznam použitých pramenů časopiseckých

- Bláhlek, V.: „Hantýrka (tajná řeč) zlodějská ze zač.XIX. stol.“ In: Český lid, ročník 5.,s.46-48, Praha 1906
- Broch, M.: „Dopisy hantýrkou (tajnou řečí „zlodějskou“).“ In: Český lid, ročník 9.,s.225-227, Praha 1910
- Černáková, Alena: Argot na začátku století a dnes:. In: Sborník přednášek VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15. - 16. září 1998.
- Čuda, K.:Tajná řeč(„hantýrka“) zlodějův a šibalů. In: Český lid, ročník 11.,s.139-46, Praha 1902
- Čamříš, Karel: Argotický sociolekt abuzorů na pozadí drogové scény. In: K 4: 2007–21.
- Čapečný, František: K původu termínů slang, argot, hantýrka a žargón. In: Naše řeč 64, 1981: 76–80.
- Čoudela, Břetislav: O tzv. " nářečích sociálních". In. Sborník Pedagogického institutu v Ústí nad Labem. Řada filologická: 3–14. Praha 1960.
- Čučková, Marie: Argot jako prostředek umělecké stylizace. In: K 3: 106–17.
- Čučková, Marie: Hantýrka jako jazykový reprezentant města. In: K 5: 48–52.
- Čížek, Václav: Poznámky k problematice argotu a slangů. In: Slovo a hromada 34, 1973: 98–103
- Čížek, Edvard: Ostravští chachaři. In : Přítomnost 1928. str. 158-160
- Čížek, Jiří: Čeština na vojně. In: Zápisník 23, 1979, č. 4–18.
- Čížek, Jiří: K dnešnímu stavu vojenského slangu. In: Naše řeč 62, 1979: 30–41.
- Čížek, Petr: Poznámky k češtině ve vojenském prostředí. In: Naše řeč 70, 1987: 131–40.

Seznam použitých knižních pramenů (lit. umělecká)

- Šibula, Václav: Pražské figurky. Panorama. Praha 1985
- Trýbort, Pavel: Vekslák 2. Šulc a spol. Praha 1993
- Čutík, Josef: Balada z černého asfaltu. Praha 1973
- Čukla, Karel Ladislav: Noční Prahou. Nákladem měsíčníku Granát. Praha 1927
- Čiisch, Egon Ervín: Zapovězené lokály. A. Svěcený. Praha 1914
- Čiisch, Egon Ervín: Temnou Prahou 192-
- Winter, Zikmund: Kulturní obraz českých měst 2.. Praha 1898